

విషయ సూచిక

1.	అక్షయదేవర నల్ల	1
2.	సత్తభామ సరసము	14
3.	భర్మాంగద చరిత్ర	27
4.	ధర్మరాజు జాడము	54
5.	ఊర్మికాదేవి నిద్ర	69

తొలి పలుకు

‘జాతిరత్నాలు’ అను పేరుతో ఈ పుస్తకములో నిమి
చ్చిన కథలు ఐదు. ‘ధర్మరాజు జూదము’ తప్ప మిగిలిన నాలుగు
కథలును పదనహితముగ హైదరాబాదు కేడియో నిలయము
నుండి ప్రసారములైనవి. వానిని కొంతమార్చి, ‘ధర్మరాజు
జూదము’ను చేర్చి, ఈ రూపమున ప్రచురించినాను.

కథానై చిత్ర పదనై చిత్రయేగాక భారతీయ నాగరికతను
సంప్రదాయ సిద్ధములై అనుశ్రుతములైన ఆచారములను
కలిగియున్న ఈపాటలు చాలవఱకు వాక్సాహిత్యముగ నిలచి
యుండుటలో క్రిందు మీదులైనవి. కాలక్రమేణ ముద్రిత
రూపమున వెలువడిన వానిలోను ఇదికనుపించుచున్నది. యథా
తథముగ పాటలను చదువుటయు కథనుగ్రహించుటయు కష్ట
సాధ్యముగానున్నది. గేయవాఙ్మయములోని కొన్ని మనోహర
భాగములను గ్రహించి, చిఱుమార్పులతో కథలలో కూర్చి
నాను; కథాభాగములో, సాధ్యమైనంత మేరకు పాటలలోని
వాతావరణమును తీసికొనిరాఁ బ్రయత్నించినాను.

చాలవఱకు స్త్రీలపాటలలోని ఛందస్సు మంజరీచ్ఛిపద
మాగిరి కనబడుచుండును. కాని పలుతావుల భగణముమీద
లఘువు, అందందు జగణముమీద లఘువు కనుపించుటనుబట్టి
చూడగా కర్ణాట చతుష్పద పద్ధతి గోచరించుచున్నది. ప్రతి
పాదమునను పంచమాత్రాగణములు మూండును, త్రిమా
త్రాగణ మొకటియు నుండుట కర్ణాటచతుష్పద సంప్రదా
యము. చతుర్మాత్రాగణము లున్నచోట పాడునప్పుడు
దీర్ఘము తీయవలసి వచ్చుటకూడ గమనింపఁదగినది.

ఇంక యతిప్రాసల విషయమున ఈ గేయకారులు ఎక్కువ పట్టింపుజూపినట్లు కానరాదు. సహజముగా పడిన చోట యతులుపడినవి. కొన్ని చోట్ల హల్వామ్యముమాత్రమే కుదిరినది. కొన్నింట అదియు గమనింపబడలేదు. ఆనోట ఆనోట పడి మార్పులుపొంది యిట్లు యతిభ్రంశములై యుండు నేమో యనుట కవకాశము కొంతగలదు కాని—

ముత్యాలముగ్గులు పెట్టేటివారు

చూచి కృములదివ్వె పట్టేటివారు

మకరతొరణములు కట్టేటివారు

పచ్చాకు పందిళ్లు వేసేటివారు

ఇట్టి పాదములలో రచనాక్రమమే యిదియై నట్లు గ్రహింపవచ్చును. వ్యర్థపదరహితమగు సరళమైన, సహజమైన శైలిని రచించుటయే వారి లక్ష్యమని తోచుచున్నది. ఈనియమములు పెట్టుకొన్న గ్రంథములలో రచన యెంత మనోహరమైనను, పానకములోని పుడకలవలె వ్యర్థపదములు యతిస్థానముల నడ్డవచ్చుచుండును. దానినిబట్టి చూచిన, ఈ గేయకారుల రసైకదృష్టి సమీచీనమని చెప్పవచ్చును.

పాటలను సవరించుటలోను, గ్రంథరచనములోను పెక్కు సూచనలిచ్చి సహాయము చేసిన పండితకవులు శ్రీ చలమచెర్ల రంగాచార్యులు గారికిని, శ్రీ శ్రీనివాస సోదరకవులకును కృతజ్ఞతావందనములను సమర్పించు కొనుచున్నాను. ఈ పుస్తకమునకు విపుల పీఠికను వ్రాసి తిలకము దిద్దిన శ్రీ సురవరము ప్రతాపరెడ్డి గారికిని, హైదరాబాదు రేడియో నిలయము వారికిని నేనంతయు కృతజ్ఞురాలను.

‘సుశీలావాడి’-హిమాయతునగరు } ఇల్లందల సరస్వతీదేవి
హైదరాబాదు (దక్కను) }

పీఠిక

శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవిగారు స్వతంత్ర కథానికలను వ్రాయుటలో నేర్పరులైనారు. తెనుగు కుటుంబాలలోని కొన్ని జీవన ఘట్టముల నేరి పాఠకుల నాకర్షించు విధానమున రచించుచున్నారు. స్వతంత్ర కల్పనలతోపాటు తెనుగునాటి పల్లెజనులలో - ముఖ్యముగా స్త్రీలలో - నిలిచియుండిన పాటలతోగూడిన కథలనుగూడ తరిచిచూస్తున్నారు. అందిప్పుడై దింటి నేరి సొంతమాటలతో కథను నడిపించి రసవంతములని తోచిన భాగములను మూలములనుండి యుదాహరించినారు. మూలములోని పాటలందు యతిగణపాస తెగిరి పోయినవి. అందుచేత వీలైనంతవరకు చిరుమార్పులతో వాటిని సరిపెట్టి యుదాహరించినారు. ఈకార్యమునందు వారు మంచి నైపుణ్యమును వెల్లడించినారు. ఈ సందర్భమున నీ కథలను గూర్చియు, పాటలవాఙ్మయమును గూర్చియు సంగ్రహముగానైన కొంత తెలుపుట ప్రస్తుతాంశమే యనిపించుకొనును.

స్త్రీలపాటలని ఏలూరు మంజువాణి పెరిస్సువారు, రాజమండ్రి కొండపల్లి వీరవెంకయ్య కంపెనీవారు, రాజమండ్రి నూలుసుబ్బారావు కంపెనీవారు, అట్టివారు మరికొందరు కొన్ని పుస్తకములను ప్రకటించినారు. కాని అవన్నియు మోటుకాగితాలపై అచ్చుతప్పులతో, ఇతిరములగు తప్పులకుప్పలతో నసహ్యమగురీతిగా ముద్రింప బడినట్టివి. ఒక్కకథకైనను పీఠికలేదు. ఆ పాటల నెవ్వరు రచించిరో వారు తెలుపలేదు. పాటలలోనైనను వ్రాసినవారి జాడలులేవు. అంతటి

నిస్సాధు లారచయితలు. ఈ పాటలు, కథలు ఎన్నడుపుట్టెనో ఎచ్చట పుట్టెనో, ఎట్లు ప్రచారమయ్యెనో అవియు తెలియ రావు. ప్రజాసామాన్యమందు నిలిచిపోయిన యీ పాటల కథలను గురించి తెలిసికొనవలెననిన వీటిచరిత్ర, వీటిమూలము, వీటివిశిష్టత మనకు తెలియవచ్చినంతలో కొంతయైనను ఎరిగి యుండవలెను.

మానవప్రకృతిలోనే సంగీత మిమిడియున్నది. ఆనందము హెచ్చినప్పుడు, శోకాధిక్యము కలిగినప్పుడు, శృంగార విలాసములకు పూనుకొనినపుడు, జనులు సంగీతధోరణిలో పడుదురు. స్త్రీపురుషులు వేడుకనమయములందు, వెన్నెల రాత్రులందు, పండుగలందు గుంపై ఆటపాటలలో నిమగ్నులగుదురు. కష్టముచేసి సాయంకాల మలసట తీర్చుకొను సమయములందు ఆటపాటలతో వినోదింతురు. పనులుచేయునప్పుడు - కలుపుతీయుట, దంచుట, విసురుట, నాటుపెట్టుట, పైరుకోయుట, కళ్లముచేయుటవంటి సమయములలో-పాటలు పాడుచుందురు. దానినే మన తెలుగువారు 'పని - పాట' యందురు.

‘సీ. పనిచేసి గంజయైనను అంబలైనను

నెద చల్లగా దాగి యెచటనైన

పడియుండి వెన్నెలగుడిపాట పాడగా

పేదల కాయ సంతోషి కలుగు”

(భాగం ౨ పుట ౧౯)

అని కొరవి గోపరాజు (౧౮'౫౦) తన సింహాసన స్త్రాంతికిలో చెప్పెను. ఇది ఆంధ్ర కర్షక కార్మిక జనుల ని ప్రాచీనాచారము.

హిందువులు ప్రతివిషయమున కాదిమూలమును వేద లలో కనుగొనుటకు ప్రయత్నింతురు. పాటలకు వేద యదు ప్రమాణాలను జూపుటకు యత్నింపదలపకున్నను ఒక పాట మాత్రము చెప్పవలెనని బుద్ధిపుట్టుచున్నది. వేదము ములన్నియు ఉదాత్తానుదాత్త స్వరితయుక్తములైన గాన లేకదా! వాటిని పాడువారిలో ఉద్గాతలు చేరినారు. అద యడనిండు. మనకు బౌద్ధకాలమునుండి మంచిచారిత్రక నిదర్శ ను లగపడుచున్నవి. స్త్రీలయున్నతికి, అభ్యుదయమునకు కిసాంఘిక సేవాసక్తికి, మాన్యమైన స్వాతంత్ర్యమునకు బౌద్ధ తము చాల దోహదమిచ్చెను. క్రీ. పూ ౫౦౦ నుండి క్రీస్తు ము ౨౦౦ ఏండ్ల వరకుండిన మధ్యకాలము అనగా శాలి హన సామ్రాజ్యపతన పర్యంతకాలము భారత దేశములో ్వల స్వర్ణయుగము. అట్టికాలమందు స్త్రీలు కవయిత్రులై స్కృతి ప్రాకృత (పాలీ) భాషలందు కవనములను (పాట లుగూడ) అల్లిరి. మిసెస్ రైస్ డేవిడ్సుగారు 'అక్కల పాటలు' (Psalms of the sisters) అను గ్రంథములో బౌద్ధ యుగమునాటి స్త్రీలపాటలను తమకు లభించినవాటిని సేక రి వి ప్రకటించినారు.

“ఇదిగో! నేను సానువుపై కూర్చున్నాను. నాయా త్మపై స్వాతంత్ర్యవాయువు వీస్తున్నది” అని యొక తెయు;

“ఇంటిని వదలినాను, నాచిన్న ప్రపంచాన్ని వదలినాను, నాశిశువును వదలితిని. నాదంతయు వదలితిని. ఆశలు, అవిద్య, నన్ను వదలినవి” అని మరొక తెయ్య,

“ఓహో! నేను స్వేచ్ఛను పొందినాను. ఆ స్వేచ్ఛనాకు మూడు వంకలనుండి కలిగినది. తిరుగలి, రోలు, గూని మగడు—ఈమూటినుండి విముక్తి కలిగినది, నాకుజీవన్ముక్తి యుకలుగుతుంది” అనిగూనిమగని సంసారబాధలనుండి తప్పించుకొని బాధవిడుదలయైన మరొక తెయ్య,

స్వేచ్ఛాగానములు చేసిరి. హాలుని గాఢానవృత్తితో ఇంచుమించు పదుగురు స్త్రీల ‘గాథలు’ సంకలితములైనవి.

వాల్మీకి రామాయణము మొదట గానరూపముగా నేటి మన ‘తందానకథ’ వంటిదిగా నుండెను. ఇప్పుడు మనము చదువు రామాయణమును తర్వాతిభక్తులు పెంచుతూ పెంచుతూ రూపరేఖలిచ్చుచు రంగులిచ్చుచు వచ్చినారు. రామాయణమును గానముచేసినవారు కుశలవులు అనగా కుశీలవులు అనగా పాటపాడి కథ చెప్పవారు. వారు రామాయణమును ‘అగాయతాం మార్గవిధాన సంపదా’ మార్గవిధానముతో పాడి రట! ‘మార్గదేశివిభాగేన సంగీతం ద్వివిధం మతం’ అని సంగీతశాస్త్ర మంటున్నది. కాళిదాసు రెండుమూడు తావులందు తన కృతులలోపల ప్రజల పాటలనుగురించి సూచించెను.

“ఇక్షుచ్ఛాయ నిషాదిన్య స్తస్య గోప్తు ర్గుణోదయం ఆకుమార కథోద్ఘాతం శాలిగోప్యో జగు ర్యశః”

(రఘువంశము ౪ - ౨౦)

వరిచేలను కాయు పడుచులు ప్రక్కనుండిన చెరకు చేలలో గడలనీడలలో కూర్చుని రఘుమహారాజు చరిత్రను పాటకట్టి పాడుకొని కాలము గడిపిరట! చెరకుగడలలోని తీషి యాయువతుల కంఠస్వరములోనికి, గానములోనికి, వాటి లోని భావములోనికి నెక్కియుండును. ఆ పాటల పసందుచేసి చెరకుతోట యంతయు మాటి మాటికి తలయూపియుండును!!

“శర్తై రుత్సవ సంకేతాన్ సకృత్సావిరతోత్సవాన్
జయోదాహరణం బాహ్యార్థాపయామాస శిన్నరాన్”
(రఘువంశము ౪ - ౨౮)

ఉత్సవగణము అనునొక గణరాజ్యమును (రిపబ్లిక్) రఘుమహారాజు జయించిన తర్వాత శిన్నరులు (హిందూస్థానము తిబెట్తో కలియు ప్రాంతపువారు) ఆతని ‘జయోదాహరణమును’ గానముచేసిరి. (కళిగోత్కళికాది సప్తవిధ క్ష్యాత్రక గానసమాయుక్త గీతికలను ఉదాహరణములందురు.) సంస్కృత వాఙ్మయములో సనేక విధములగు పాటలుండె నని రత్నావళీ నాటకమందును, మరికొన్ని నాటకములందును నిరూపింపబడినది. గీతగోవిందము వంటివి గీతికా కావ్యములు. ఇదంతయు చాలప్రాతకాలమునాటి ముచ్చట.

స్కాటెండ్ దేశీయుడగు ఆండ్రూఫ్లెచ్చర్ అనునతడు క్రీ. శ 1703లో నిట్లనెను. “ప్రతి జాతియొక్క జానపదములు (Folk Songs) ఆజాతియొక్క శాసనములకన్న మిన్నయైనట్టివి” యూరోపు దేశములో వల్లెపాటల ప్రాముఖ్యమును ౨౦౦ ఏండ్ల క్రిందట గుర్తించిరి. మనవారు ౨౫౦౦ ఏండ్ల క్రిందటనే

గుర్తించి యుండిరి. కాని గొంతు వండ్లు మనవారు వాటిని నిరాదరించి ఇంగ్లీషు వాఙ్మయ ప్రభావముచే మరల వాటి నుద్ధరించుటకు ప్రారంభించినారు. ఇతర భారతీయ సోదరవర్గముల వారెంత కృషిచేసినారో తెలుసుకొనిన తర్వాత మన తెనుగు పాటలను గుర్తించి తెలిసి కొందము.

శ్రీ దేవేంద్ర సత్యార్థిగారు అను పంజాబీ సారస్వతో పాసకులు హిందూస్థానముదలి యన్నిప్రాంతములు తిరిగి యచ్చటి జానపదగీతములను గుర్తించిన విశేషములను సేకరించి ప్రకటించిరి. ఒకమారు ‘రూరల్ ఇండియా’ అను ఇంగ్లీషు మాసపత్రికలో (జనవరి ౧౯౦౮లో) ‘భారతదేశపు పల్లె పాటలే జాతీయవాఙ్మయము’ అను నొక యమూల్యవ్యాసమును రచించిరి. అందలి ముఖ్యవిషయము లిందుదాహరిస్తున్నాను.

“పంజాబులో నూర్ల కొలపె గొల్లలు మంచిమంచి భావ యుక్తమైన పాటలు పాడుచున్నారు.

“గోండులను అడవిజాతిలో మంచిసుందరగానాలు కలవు.

“ఆంధ్ర దేశమందు పల్లెపడుచులు ప్రతివిరుచునప్పుడు ముద్దుపాటల పాడుదురు.

“పఠాన్ స్త్రీలు శతాబ్దముల తరబడి అందమైన పాటలు పాడుకొనుచు వచ్చినారు.

“క్రీ. శ ౧౮౭౨లో గోవర్ అను యూరోపియన్ దక్షిణ ఇండియా పల్లెపాటలు (Folk Songs of Southern

India) అను గ్రంథమును ముద్రించిరి. ఈవాఙ్మయమును తెలుపు మొదటి గ్రంథ మిదియే!

“గెరార్డ్ లో ఆర్. సి. లె. పిల్ పంజాబీ లిజెండులు అనుదానిని ప్రకటించెను.

“చంద్రకుమార దేవ్ తూర్పుబంగాలీ గేయములను ప్రకటించెను. దీనినే ఇటీవల రోమారోలాసోదరి ఫ్రెంచి భాషలో ననువదించి ప్రకటించెను. కే. యం. మున్షీ గుజరాతీ పాటల సేకరించి ప్రకటించెను. ఆ గ్రంథానికి మహాత్మాగాంధీ పీఠిక వ్రాసెను. రామనరేక్కరై పాతీ ‘గ్రామ గీతములు’ అను గ్రంథమును హిందీలో ప్రకటించెను. వాటిని సేకరించుటలో అతడు పడిన పాట్లులు అతని పెరుమాళ్ళ కెరుక. స్త్రీలు వరిసాలలలో కలుపుతీయుచు పాడినప్పు డదేపనిగా వరాలపై కూర్చుని లేక పొంచియుండి వ్రాసుకొనెను. కొన్ని గ్రామాలలో నతడు ప్రభుత్వచారుడని జనలు భయముతో వైదొలగిపోయిరి. మరికొన్ని తావులలో నతడు జైలునుండి తప్పించుకొని పారివచ్చిన దొంగయని ప్రేజ్ఞాపుచు వచ్చిరి. ఎట్టేనేమి, ఎప్పురేమన్న నాకేమికొదువ యని యతడు సాధించి హిందీలో ‘కవితా కౌముది’ అను అరుదు పెద్ద సంపుటాలను గూడ సమకూర్చి ప్రకటించెను.

“పండిత రామశరణదాసు మరెయు సంతరాం అను వారలు ఉర్దూలో ‘పంజాబ్ కీ గీత్’ ప్రకటించిరి.

“రాజస్థాన్ కీ గీత్” అను మరొక గ్రంథము. ముద్రితమైనది.

“మదన్ లాల్ నిహల్ చంద్, ఖేటారాంఘాలి, తారాచంద్ ఓర్కూ అనువారలు. వేర్వేరుగా మార్వాడీ గీతములను ప్రకటించిరి.

“వెరియర్ ఎల్విన్ అను ఇంగ్లీషు ఫాద్రీ ౧౯౦౧ గోండు పాటలను సేకరించి ఆరణ్యగీతములు (Songs of the forest) పేరుతో ఇంగ్లీషులో ప్రకటించిరి.

“వామన్ కృష్ణచోర్ ఘోరే మరాటీపల్లెపదాలుకూర్చి ‘సాహిత్యాచే మూలధన్’ అను పేర ప్రకటించెను.

“కర్ణాటకులును గ్రామగీతములను కూర్చి ప్రకటించినారు.”

ఇకమిగిలిన వారము మనమే.

మన పొరుగున నున్న యాటవికులు మన తెనుగువారు. చెంచులు, గోండులు, కోయలు తెనుగు మాట్లాడుదురు. వారిలోను పాటలు కలవు. మనపాటలనే మనము పూర్తిగా కూర్చి సంస్కరించి మంచి పీఠికలతో సుందరముగా నచ్చు వేసినవారము కానప్పుడు మన యాటవికుల నడుగబోయిన వారమా? కాని జర్మనీనుండి వచ్చిన హేమన్ డ్రాఫ్ చెంచులను గురించి, గోదావరీ ప్రాంతపు పాపికొండలలోనిదగు బిసన్ కొండలోని రెడ్డి బిరుదమును లాగుకొని పెట్టుకొన్న యాటవికులను గురించి యుద్ధగ్రంథములను వ్రాసిరి. అందు వారి పాటలను, వారి కథలను, వారి యాటలను వెల్లడించిరి. ఇంగ్లీషు వ్రాడైన గిగ్గన్ గోండులను గురించి వ్రాసెను.

౧౯౪౦ ఏప్రిల్ నెల మాడరన్ రెవ్యూలో దేవేంద్ర సత్యారిగారు 'ఊర్మిభాదేవి నిద్ర' అను తెనుగుపాటను ఇంగ్లీషులోని కనువదించి దానిపై అయిదుపుటల పెద్దవ్యాసమును ప్రకటించిరి. ఒక పంజాబ్ పండితుడు బెంగాలులోని పత్రికలో ఇంగ్లీషుభాషలో తెనుగుపాటను గూర్చి వ్రాసెను. నేనా కథను తెనుగులో చూచియుండలేదు. వెంటనే 'గుజరీ' నుండి ఒక అణాకు తెప్పించి చదివితిన.

“శ్రీరామ భూపాలుడూ-పట్టాభి
షేకుడై కొలువుండగా”

అని ప్రారంభము కలదది. అంతయు తప్పలకుప్ప! కాని భావములును వాటినడకయు సుందరముగా నున్నవి. ఆ పాటపై శ్రీమతి సరస్వతీదేవిగారి దృష్టియు పడి యీకూర్పులో చేరుట చాలముదావహము.

ఇక తెనుగు దేశములోని పాటలను గురించి కొంత తెలుపవలెను. నన్నయకు పూర్వము తెనుగులో పాటల కవిత విశేషముగా నుండెను. నన్నయ భారతముతో వాటికి నిరాదరణ కలిగెను. ద్విపదలోనే ఎక్కువగా పాటలుండెడివి. రగడలు, అక్కరలు, మంజరులు కూడా పాటలకు వాడిరి. వాద్యులు తమ మత వ్యాప్తికి సులభ జనభాషను వాడినట్లుగా శివకవులు ద్విపదలో శైవమత ప్రచారము చేసిరి.

“ఉరుతర గద్యపద్యోక్తుల కంటె
సరసమై బరగిన జాను తెనుగు

చర్చింపగా సర్వసామాన్య మగుట
కూర్చెద ద్విపదలు కోర్కెదై వార”

అని పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్ర
యందు వ్రాసెను. పాల్కురికి తన కాలమందును (అనగా
క్రీ. శ ౧౨౫౦-౧౩౦౦) నంతకు పూర్వమందును నుండిన పద
వాఙ్మయమును గూర్చి వివరముగా తన గ్రంథాలలో నిట్లు
తెలిపెను.

“మది నుబ్బి సంసారమాయాస్తవంబు
పదములు, తుమ్మెద పదముల్, ప్రభాత
పదములు, పర్వత పదము, లానంద
పదములు, శంకర పదముల్, నివాళి
పదములు, వాలేశు పదములు, గొబ్బి
పదములు, వెన్నెల పదములు, సెజ్జ
వర్ణన, మరి గణవర్ణన పదము
లర్ణవ ఘోషణ ఘూర్ణిలు చుండ
బాడుచు నాడుచు పరమహర్షమున”

ఇందు కొన్ని పాటలు నేటికిని నిలిచినవి. ఈపట్టిక ఇంత
టితో పూర్తికాలేదు. తందాన కథలన్నియు పాటలే! వీర
రసమునకొక ధాటితో, శోకరసమున కొక రాగముతో, హాస్య
మున కొక విధముతో-తందాన కథలు సాగును. అందు ప్రధా
నము వీరరసము. ఇంచుమించు గిరి తందాన కథలు ముద్రణ
లేక మునిగిపోతున్నవి. ఉద్ధరించు నాథుడు లేడు. పల్నాటివీరుల

కథలన్నియు ద్విపదలో నేయున్నవి. అవి నేటికిని పల్నాటిలో మహా ద్రోకముగా వీరాభినయముతో చెప్పమరని విందుము.

తమ నిత్యజీవనములో జనులు నానావిధములగు పాటలతో కాలముగడుపుట చూచుచున్నాము. అందు కొన్ని:

౧. ఏలపాటలు-మోటకొట్టునప్పుడు పాడునవి.

౨. ఉయ్యాలపాటలు-చిన్నకథలను చెప్పుచు కూలిజనులు పాడుకొందురు.

“మముగన్న మాతండి)-ఉయ్యాలలో
నీ వెక్క- డున్నావొ-ఉయ్యాలో”

అను థాటిలో నవి సాగును. ఇవి ద్విపదలే!

౩. పెండ్లి పాటలు-అందు ధవళాలు, సువ్వాలు చేరినవి. అప్పుకవి ఛందోభాగములో లాలి, పెండ్లిపాట, శ్రీధవళము, సువ్వాతెసువ్వి, యక్షగానము అను పాటలకు ఛందస్సులను తెలిపినాడు. ధవళాలు, సువ్వాలు, లాలి, పెండ్లిపాట- ఇవన్నియు నిన్నటివరకు ప్రచారములో నుండెను. ఇప్పుడు మోటుసరసపు పేటపాటలు పాడుచున్నారు. అందచందములులేనివవి!

౪. దసరాపాటలు - ‘మహర్నవమి’ మనవల్లెలలో చాలా గొప్ప పండుగ.

“శ్రీగణాధీశాయ శివకుమారాయ
నాగాస్య తుండాయ నాగభూషాయ”

అన్నథాటి ద్విపదకాక మరేమి?

౫. మేలుకొలుపులు-పూర్వము మాచిన్న తనము వరకును
వల్లెలలో వీధిబళ్లలో చీకటిలోనే బడి ప్రారంభ
మయ్యెడిది. అప్పుడు భూపాళరాగములో బడిపిల్లలు

“తెల్లవారెను తూర్పుదిక్కున
అల్లనల్లన వికసె కమలము
తెరలెతిమరము గృహమువిడిచియు
అయ్య రావయ్యా-
కృష్ణా! మేలుకోరా!”

అని పాడుచుండెడివారు.

౬. తత్త్వము-తత్త్వబోధకులు నానావిధములగుపాటలు
పాడిరి.

౭. రాటముపాటలు - అవి విశేషముగా ద్విపదలే!

‘సీ. ప్రియపుపడుచులా పనిగొంటివే దూది
యనెడి తేనియపాట చినుకు లీన”

అని కదరీపతి రాటమువడుకు స్త్రీలపాటలను వర్ణిస్తూ
సీసపద్యములో ద్విపదపాదము నిరికించెను.

౮. కోలన్నపాటలు-

“శ్రీరాముల చూచేదెన్నటికో
శ్రీరాముల-చూచే.....”

అను భక్తిగానములనో-

“నాసామి నామీద వలచినాడమ్మా
ఇంటికి రమ్మన్నరాడేమి కొమ్మా”

అని రసిక ప్రలాపములనో-

“భల్లు భల్లున తెల్ల వారె
 ‘లెయ్యవయ్య మియ్యసాయెబూ!’”

అని వీరుల గురించియో పాడుచు అందెలు వేయుచు
 కోలన్న వేయుచుందురు. ఉత్సవాలలో వెన్నెల రాత్రులలో
 నీ వినోదము లుండెడివి.

“ఏమోయి చిన్నారిచెలికాడ! నీవైతే నిన్నాడ కోలన్న
 యేస్తుండగా చూసినాల్సిందేనాకిట్లీరాతాపమంటింది”

(ఇరా=విరహ) అని యొక దాసరిబోగముది నేస్తగా
 నితో ముచ్చటించెనని ౨౫౦ ఏండ్ల క్రిందట కర్నూలు కవి
 యగు గండ్లూరి నరసింహకవి తన భాషీయదండక మందు
 వ్రాసెను.

౯. తోలుబొమ్మలపాటలు-ఇవిపాల్కురికికంఠెముందుండెను.
 అతడు వాటిని వర్ణించెను. నేడు క్వాచిత్కముగాతోలు
 బొమ్మలాల కనబడిన వాటి నాడించువారు మరాటీలు.
 వారు నేటికిని రామాయణ కథ నాడించునపుడు గోన
 బుద్ధుని రామాయణములోని ద్విపదలనే పాడుదురు.

౧౦. జావళీలు — శృంగార భూయిష్టమైనవి. క్షేత్రీయ్య,
 సారంగపాణి, ముద్దుపళని, తంజావూరు కవులు వీటి
 నెక్కువగా రచించిరి.

౧౧. పిల్లల పాటలు—

౧౨. స్త్రీల పాటలు—కామేశ్వరి పాటలు, వేడుకలపాటలు,
 అథ్యాత్మ రామాయణాది కీర్తనలు మున్నగునవి.

ఇంకను కొన్ని విధములగు పాటలు-అవి వివిధములనవచ్చును.

“బేట్రాయిసామి దేవుడా
కదిరీ నరసింహ రాయడా
కాటామ రాయడా
నన్నేలీనవాడ—బేట్రాయి”

అని యొక భక్తుడు;

“బండిగా పొగ బండిరా దొర
లెక్కె రైలూ బండిరా
వంగి దండం పెట్టెవరకు
మంగ పట్నం చేరెరా—
బండిరా పొగ బండిరా—దొర
లుండె రయిలూ బండిరా,
మండలంబున గంగదాసను
దండి కవి యిది చేసెరా,
.....
ముందువెనుకను నడచురా
మజ్జగంబుల బోవురా.”

అని యొక పల్లెటూరివాడు;

“ధీరుడా జమదారుడా
మల్లెన్న డొస్తవు నాయడా”

అని యొక బండివాడు పాడిన పాటల వంటివి, పెరుమాళ్ల
చిన్నని పాటలవంటివి దేశమంతటను నిండియున్నవి.

పిల్లల పాటలను గురించి కొంత ప్రత్యేకముగా చెప్ప
వలెను. శ్రీ చింతా దీక్షితులుగారు కొన్ని పిల్లల పాటలను

సమకూర్చి ప్రకటించినారు. కాళ్ల కూరి గోపాలరావుగారు పది వండ్రైండు పిల్లల పాటలను Nursery Rhymes అని యింగ్లీషు పేరుపెట్టి ప్రకటించి యుండిరి. భారతిలో కొన్ని సంవత్సరాలు పిల్లలపాటలు ప్రకటించి తర్వాత మానుకొనిరి. పిల్లల పాటలకు గూడ రచయిత లుడియుదురు. ఆ నిష్ఠామకర్ము లెవ్వరో యేమో! వారి పాటలు పిల్లల లోకములో నెట్లు వ్యాప్తిగాంచెనో యేమో! పిల్లల పాటలు అర్థములేనియతిప్రాసల పదముల కూర్పని తలంపరాదు. కొన్నింటిలో గొప్పయర్థ మిమిడినది. కొన్ని పాటలనేరి వాటిలో ఆయుర్వేదపు గొప్ప చిట్కాలిమిడియున్నవని మొదటిసారి పరిశోధించి వెల్లడించినవారు శ్రీ వేదాల తిరుమల రామానుజస్వామిగారు. 'చెమ్మ చెక్క చేర డేసి బొక్కు'; 'కొంగరాజు కొండ నెక్కి... కాలువిరిగె, దాని కేమి మందు, నూ నెమ్మబొడ్డు-నూటొక్కధార' వంటియ నేక పిల్లలపాటలను వారువైద్యశాస్త్రముతో సమన్వయించి నిరూపించినారు.

మన వాఙ్మయములో పల్లెపాటలనుగురించి పాల్కురికి సోమనాథుని మొదలుకొని అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యునికి వరకు పలువురు పలుమారు వర్ణించినారు. అందు ముఖ్యులు శ్రీనాథుడు (క్రీ)డాభిరామములో - చాటువులలో), తాళ్ల పాకవారు, కదిరీపతి, కొరవి గోపరాజు, వేంకటనాథుడు, అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు. క్రీడాభిరామములో నీ క్రిందిపద్యా లానాటిజానపద గీతములనుగురించి వెల్లడించును.

“ఉ. కోయిల పంచమస్వరముకోల్పినభంగినివిద్ది కూచిరా
మాయణ మారుకొండములు నచ్చుత జాగర వేళ బాడెనా

రాయ వితంతురత్న మనురాగముతోడ నమశ్శివాయ, శాంతాయ, సమస్త దోషహరణాయ, సమానమే దానికెవ్వరున్.

గీ. రాగముననుండి లంఘించు రాగమునకు.

నురుమ యూరు ద్వయంబుపై నొత్తగిల్ల

కామవల్లీ మహాలక్ష్మి కైటభారి

వలపు పాడుచువచ్చె జక్కుల పురంధ్రి.

(ఇది కామేశ్వరి కథ)

గీ. వాద్యవైఖరి కడు నెరవాది యనగ

నేకవీరా మహాదేవి యెదుట నిల్చి

పరశురాముని కథలెల్ల ప్రౌఢి బాడె

చారుతరకీర్తి బవనీల చక్రవర్తి

ఏకవీరయె యెల్లమ్మ; ఎల్లమ్మయే పరశురాముని తల్లి. నేటికిని ఎల్లమ్మదేవర చేయునాడు బయనివాడు (బవనీడు) జమిడిక (జవనిక) మోయించుచు ఎల్లమ్మ యొక్కయు, పరశురాముని యొక్కయు కథనుపాడి చెప్పుచుండుట వల్ల జను లెరుగుదురు.

మ. ద్రుతతాళంబున వీరగుంఢితక ధుం ధుం ధుం కిటాత్తారసం గతి వాయించుచు నాతరాళిక యతిగ్రామాభిరామంబుగా యతిగూడన్ ద్విపద ప్రబంధమున వీరానీకముంబాడె నొక్కతెప్రత్యేకముగా గుమారకులుఫీట్కరంబునందూలగన్.

(ఇది పల్నాటి వీరుల ద్విపద గానమును గూర్చిన ముచ్చట)

ధవళాదులను గూర్చి కదిరీపతి వ్రాసిన పద్యాలలో నీ క్రింది దొకటి :

“అలలనామణి కా గ

య్యుళి యొకానొక్కవేళ నక్కరతో సు

వ్వాలున్, శోభనములు, ధవ

ళాలున్ మొదలైన పాటలం దగ నేర్పున్”

ఇట్టి నిదర్శనములు మరికొన్ని ప్రాచీన కవుల వర్ణన లందు కలవు.

ఇక ప్రకృతమునకు వత్తము. ఈ సంపుటిలో అయిదు కథలు కలవు. అందు లక్ష్మణదేవరసవ్వు, ఊర్మిళాదేవినిద్రా రామాయణ సంబంధమైనవి. సత్యభామా సరసము భాగవత సంబంధము. ధర్మరాజు జూదము మహాభారత సంబంధము. ధర్మాంగద చరిత్ర ఏ పురాణమందైన కలదోలేదో? పత్నినతల విధులను, స్థలమాహాత్మ్యములను వర్ణించు కథలను పౌరాణికులు చాలా యల్లరి. అందీ విచిత్రకథయొకటి.

లక్ష్మణదేవరసవ్వుకు, ఊర్మిళాదేవి నిద్రాకు వాల్మీకి రామాయణములోనా ధార ఘేమియులేదు. వాల్మీకి రామాయణమునే ఇంచుమించు సగభాగము పెంచినారని నాలభిప్రాయము. ఇప్పటి వాల్మీకి రామాయణమునకు భిన్నముగా కథాఘట్టములు తెలుగు దేశమందేకాక యావద్భారత దేశభాషలందును, జైనబౌద్ధులచే రచితములైన రామాయణములందును ననేకములు కలవు. తుదకు జావా మున్నగు ఇండోనేషియా దీవులలోను రామకథ భిన్నించి కథలుగా,

పాటలుగా, ఆటలుగా వ్యాప్తిలోనున్నది. సంస్కృత మహా భారతములోని రామకథలో వాల్మీకి రామాయణమందులేని యొంటికొమ్ము ఋశ్యశృంగుని నెత్తిపైమొలిచెను. తైనుగులో గోనబుద్ధుని రంగనాథ రామాయణమే మొట్టమొదటిది. అందు మఱికొన్ని కథలు పెరిగివచ్చెను. ఆ రామాయణమునకు పాఠభేదాలేర్పడెను. నావద్దనుండిన తాళపత్ర ప్రతిని ఆంధ్ర విద్యాపీఠమునకు శ్రీ సీ. ఆర్. రెడ్డిగారు తీసికొనివెళ్లి దాని లోని విశేషపాఠముల ననుబంధమందు ముద్రింపజేసిరి. అందు లక్షణదేవర నవ్వుకథ కలదు. ఆ కథను స్త్రీలపాటలనుండి గ్రహించి రంగనాథ రామాయణమునకు విశేషపాఠముగా తర్వాత నెవ్వరో చేర్చిరని తలతును. విశేషపాఠములుకల నా ప్రతి కర్నూలు అలంపూరు కలియు ప్రాంతములోనిది. కావున నీ కథ కచ్చట కాట్లవచ్చెననుకొందును.

‘ఊర్మిళాదేవినిద్ర’ సుందరముగా నున్నది. లక్ష్యము నకు పెండ్లియైయుండెనా అన్న దే నాకుసందేహము! ఆచర్యుని రామాయణ విశేషములందు చేసియుంటినికాన నావివరణము లిచ్చట యవసరముండవు.

‘సత్యభామా సరసము’ మన తెనుగు కవులకు, యక్షగా నాల రచయితలకు ప్రియమైన ఘట్టము. కూచిపూడి భాగవ తులు తమ యభినయాది శక్తులనంతయు ‘భామాకలాపము’ లోనే చూపుట రసికులెరిగిన విషయమే. సవతులకథలే జన రంజకమని యక్షగానాల రచయితలు తలచి యట్టివే విశేష ముగా రచించిరి. రథోత్సవములలో ‘పారువేట పాటలు’

పాడుదురు. కృష్ణుడు రాత్రిపొద్దుపోయి అష్టభార్యలతో నొక తెయింటికి వెళ్ళగాకన్నులు కాయలుకాచునట్లుగా నిద్ర కాచికాచి మగనికై వేచివేచి తుదకువిసివి కోపముతో మూతి బిగించుకొని తలుపు బంధించుకొనియున్న నాయికను కృష్ణుడు ప్రార్థించుట, నాయిక తలుపుసందులనుండిచూచియేమోకృష్ణుని పైగిల ప్రేమముద్రలను, చిహ్నములనుగూర్చి ప్రశ్నించుట, యతడు పలుబొంకులుబొంకి తననిర్దోషిత్వమును సమర్థించు కొనజూచుట, తుద కిరువురికి సమాధానము కుదురుట విను చుందుము. ఈ సత్యభామాసరసములో నట్టి సరసమే కలదు.

‘ధర్మరాజుజూదము’ లోని కథలో నిచ్చుట ద్రావడి దుర్యోధనునితో జూదమాడిగెలిచిన వర్ణనము కలదు. దానికి సంస్కృతమం దాధారములేదు. తెనుగునను లేదుకాని వాచిన వారి ముద్రణలో అధికపాఠముని యట్టి కథాభాగమును జూపించి, ‘అది సందర్భశుద్ధి లేనట్టిది’ అని వారేయన్నారు. అదేసరి. రంగనాథ శామాయణములోనికి లక్షణదేవరనవ్వు ఎక్కినట్టుగా భారతములోని కెవ్వరో యభిమానులు ద్రావడి దూతము నెక్కించినారు.

ఈ ద్రోవద్ది జూదములోని కొన్ని ఘట్టము లతి సుందర ములు. తన పాండవులతో దుర్యోధను జేపాటియు సాటిగాడని యిట్లనెను:

“రహి గాజు మెరసితే రత్న మేయగునొ
మణి నల్లుపెనంత ఏ సిబొగ్గె యగునొ
కాలువ లెన్నెన గంగకు సాటె

చిరుపాము పడగెత్త శేషుడే యగునా
వృక్షమ్ము లెక్కిన పక్షులన్నియును
ఇల గరుత్మంతున కీడొనెయెందు?”

ఇది మధురమైన సుందర కవిత. ఈకథలో తెనుగువారి
లోని కొన్నియాచార విశ్వాసములు తెలిపినారు. ఇవినేటికిని
ఇంటింట పాటింపబడునట్టివి. ఏకారణములచే దరిద్రమావరించు
కొనునో, ఏకారణములచే లక్ష్మి యిండ్లలో నెలకొనునో
వర్ణించు భాగములను చూచిన యీవిషయము స్పష్టమగును.

ఈ అయిదు పాటల కథలకు శ్రీమతి సరస్వతీదేవిగారు
'జాతిరత్నాలు' అని పేరు పెట్టినారు. ఇంత పెద్దపీఠిక వ్రాసినదొక
ఎత్తు: ఒకే ముచ్చటయైన ముద్దుపేరులో తాను చెప్పదలచిన
దంతయు తెలుపుట యొక యెత్తు! కావున అలమతి విస్తరేణ!!

అనేక జాతిరత్నాలను ఈ సరస్వతీదేవిగారిటులే సేక
రించి ప్రకటించురుగాక! పాఠకు లాదరముతో వాటిని తల
దాల్చురుగాక!

సెప్టెంబర్ ౧౯౫౧-

సురవరము ప్రతాపరెడ్డి

జాతి రత్నాలు

1. అక్షుణ్ణదేవరనవు

రఘువంశ సంజాతుడైన శ్రీరామచంద్రుడు పితృ వాక్య పరిపాలనకై పదునాలుగేండ్లు వనములో నివసించి అనేక దుష్టరాక్షసులను సంహరించి తాపసులకు శాంతియుత మైన జీవిత మొసంగెను. వానరసేనా సమేతుడై రాక్షస రాజును బరిమార్చి, లంకారాజ్యమునకు విభీషణుని రాజుగా చేసి, సీతాతత్క్షణ సహితుడై అయోధ్యానగరము ప్రవేశించినాడు. ప్రజల కోరిక మీఁదను, భరతునికి చేసిన వాగ్దానము వలనను రాజ్యమును తిరిగి స్వీకరించి ప్రజానురంజకముగా రాజ్యమేలసాగినాడు.

అనేక కష్టములను, దుఃఖములను అనుభవించిన తరువాత ప్రాప్తించిన సుఖానుభూతి ఎంత ఆనందకరమైనది!

ఒక నిండు పున్నమనాటి పండువెన్నెలలో, శ్రీరామచంద్రుడు బంధుమిత్ర పరిజన సమేతుడై కొలువు తీరియున్న సమయములో—

వెన్నెల బైలనే వేల సంఖ్యలను
గద్దెలు బెట్టించి కర్ణజాకరులు
అఖిలాండ కోటి బ్రహ్మాండ నాయకులు
కోసలేశ్వరులంత కొలువు గూర్చుండి
విభీషణుడును పెక్కు వీధెములు దెచ్చి
ఆ రాఘవేశ్వరుల హస్తాననుంచె.

వీడెములు దెచ్చియు విప్పులకు నెల్ల
 వరుస దయచేసిరి వాలి మర్దనులు.
 వాలి మర్దనులదౌ వామ భాగమున
 వానరుల చెంత నట వసియించి కొలువ
 వస్త్రాంబరంబులు వరభూషణములు
 విస్తారముగ దెచ్చి విభీషణు కిడిరి.
 వరుస నందలములు తురగములు పసిడి
 ధరణిపతి దివాకర తనయునకు నిచ్చె.
 సింహాసనము చెంత జేరి యిరుగడల
 పనులేమి యనుచును వరభక్తితోడ
 వారలిరువురును తమ పరివారములతో
 మ్రొక్కి ముందుగ నిల్చి ముదముతో గొలుప;
 సింహ విక్రముడైన శ్రీరామచంద్రు
 పాదమ్ము లొత్తుచును వరము లడుగుచును
 మారుతసుతుడు హనుమంతుండు గొలువ
 నున్నంత కొలువులో నురవుమై నుండె.

ఆ శుభలగ్నమున-వజ్రదశమూర్తి యయిన రఘురా
 ముని కొలువులో, భ్రాతృశుశ్రూషలో నిమగ్నుడై నలక్షణ
 దేవరకు పక్కున నవ్వు వచ్చెను. పలువురు పెద్దలు కూడిన
 ఆ రాముని పదసన్నిధిలో-లక్ష్మణుని నిర్హేతుక మయిన
 నవ్వు సభ్యులకందఱకును ఎన్నియోవిధముల అపోహ కవకాశ
 మిచ్చినది. 'లక్ష్మణస్వామి నన్నేచూచి నవ్వినాడేమో' అని
 ఎవరికి వారు తమతమ మానసములను కలఁతపఱచుకొన్నారు.

సభ్యులలో సామాన్య లెవరును లేరు. కొలువు తీరినది
 జగన్నాయకులు-కొలువు నలంకరించినది శ్రీరామానుచరు
 లును త్రిలోకాధి పతులును, అప్పుడా సభలో-

కలకల నవ్వె లక్ష్మణదేవ రపుడు
 కిలకిల నగ, రాజు ఖిన్నుడైపోయె.
 ఇందరి చిత్తమ్ము లీవిధమ్మునను
 కలత నొందగ గొల్పు కడు చిన్నబోయె.
 తనలోన శశిమౌళి తలపోసెనిట్లు
 జాలరివీధుల నీలకన్యకను
 జడలెత్తి శిరసున ముడిచికొంటినని
 తలచి లక్ష్మణమూర్తి తానవ్వె ననుచు
 కొలువులో శంకరుడు తలవంచుకొనెను.
 బాంబవంతుడు తలచె స్వాంతమం దిట్లు
 ఈశ్వరుని పెండ్లికి ఈ జగమ్మంత
 పిలువ నంపిరి నన్ను ప్రియ తోడుతను
 గునగున నడువగా కురుచజంఘలను

* * * * *

వనిపూని నడువగా పదము లోపలను
 సగము విరిగిన యట్టి సంగతుల్ దెలిసి
 తలచి లక్ష్మణ నేడు తానవ్వె ననుచు
 తగ బాంబవంతుండు తలవంచుకొనెను.
 తనలోన శేషుండు తలపోసెనిట్లు
 సర్వకాలము రాజు శయ్యగానుండి
 పగవానికా వీడు భక్తుడాయెనని
 తలచి లక్ష్మణ నేడు తానవ్వె ననుచు
 కొలువులో శేషుండు తలవంచు కొనియె.

* * * * *
 * * * * *

తన యన్న వాలిని ధరణిపతి దాగి
 చంపగా వదినెను సతిని జేసికొని
 కిష్కింధ నేలుచు క్రిందు మీదులను
 కానకే యున్నాడు కపినాథు డనుచు
 తలచి లక్ష్మీన నేడు తానవ్వె ననుచు
 సుగ్రీవు డంతట సొక్కి తలపంచె.
 తనలో విభీషణుడు తలపోసె నిట్లు
 ఆయువులు దెల్పియు నుపాయ మమరించి
 అక్షోహిణీ బలము లందరిని జంపి
 లంకకు పట్టంపు రాజైతి ననుచు
 తలచి లక్ష్మీన నేడు తానవ్వె ననుచు
 కొలువున విభీషణుడు తలవంచుకొనెను.
 తనలోన హనుమయు తలపోసె నిట్లు
 పెద్దవాడనె కాని పేరుకే పెద్ద
 పడుచువాని చేతను వట్టుపడితినిని
 తలచి లక్ష్మీన నేడు తానవ్వె ననుచు
 అంజనీ సుతుడైన హనుమ తలవాల్చె.
 భరత శత్రుఘ్నులు భయమంది రంత
 ధరయెల్ల గైకొని తమతల్లి కైక
 అంపినది యుగ్గంపు టడవులకు నింక
 ఇమ్మహిని వచ్చునే ఈ మహిపతని
 ఇష్ట సంపదలతో నిట్లున్నవారు
 అనుచు లక్ష్మణమూర్తి గని నవ్వె ననుచు
 తలచుకొని యిద్దరును తలవాల్చిరపుడు.
 ధాత్రిసుత తనలోన తలపోసె నిట్లు

కారడవిని పంక్తి కంటునిచేత
పట్టు వడ్డట్టి యీ పడతి తొడమీద
పెట్టుకొని యున్నాడు పృథ్వీశు డనుచు
* * * * *

తలచి లక్ష్మణ నేడు తానవ్వె ననుచు
ధాతిశ్రుత కొలువులో తలవంచుకొనెను.
సభవిడి చెడియున్న, సర్వేశ్వరులును
అతివ ముఖమును జూచి అట చిన్నబోయె.

సభ్యులందఱు ఆత్మపరీక్షలో మునిగిపోవుటచేత కార్య
క్రమము నిలిపివేయఁబడినట్లయినది. చిన్నబోయిన సభ
సంతయు రామభద్రుఁ డొకసారి కలయఁ జూచినాఁడు. సభ్యు
లందఱు తలలు వంచుకొని నీరవులై తమ స్థానములలో ఆసీ
నులై యుండుటను గమనించినాఁడు. లక్ష్మణస్వామి హేతు
రహితమైన నవ్వే ఇందఱ నవమానపఱచినదని ఆగ్రహాత్మ
చిత్తుఁడై రాఘవుఁడు లక్ష్మణుని తలనఱకుటకు సిద్ధపడినాఁడు.

సమీపమున నిలచియున్న సచివులు, సామంతులు
శ్రీరాముని వారించి, 'లక్ష్మణుని నేరమును మన్నించి
రక్షించు'మని వేడుకొన్నారు. అప్పుడురామచంద్రుఁడు తనకు
కలిగిన కోపము నణఁచుకొని "లక్ష్మణా! ఇంతమందిలో కార
ణము తెలుపక నవ్వి, ఇందఱ నవమాన పఱచినావు. నవ్వి
కారణము ఈ నిండుకొలువులో చెప్పి, నీ ప్రాణము కాపాడు
కొనుము!" అని గద్దించి పలికినాఁడు.

శ్రీరామునకు అపరిమితమైన ఆగ్రహము కలిగినదని
యాతని జేవురించిన ముఖమును, కంపమొందిన దేహమును

గమనించిన సభ్యులు భీతిల్లినారు. భూదేవి గడగడలాడినది. 'శ్రీరామునకు కోపము రానేరాదు-వచ్చిన ఊరకపో'దను విషయ మందఱును ఎఱిగినదే! ఆసన్న ప్రళయమున కందఱు భయకంపితులైనారు. '

ఇక సీతమ్మకు శ్రీరాముని జూడగనే అగ్నిపర్వతము బ్రద్దలగు నూచనలు కానవచ్చినవి. కోపావేశములో క్రిందు మీఁదులెఱుగని రాఘవులు ఎదురులేని తన రామబాణమును ఎక్కడ ప్రయోగించునోయని భీతిల్లి, రామచంద్రుని శాంత చిత్తుని చేయఁజూచినది. కుసుమకోమలమైన తన మృదుహస్తములతో దాశరథి పాదసరోజములను స్పృశించినది.

అంతలో లక్ష్మణస్వామి లేచి అన్నగారితో తానునవ్విన కారణమును తెలిపినాడు:

"అత్యంత వరమూర్తి! అతిదాయకుడవు
ఆశ్రితామరభూజ! ఆఖిలేశ్వరుడవు
రాజభోజుడ వీవు రామచంద్రుడవు
ధర్మచారితుడవు తర్కమేమిటికి?
ముందు మన మడవులకు బోయున్ననాడు
తల్లిని దండిని దలచకుండగను
కంటికి రెప్పవలె గాచి క్షేమమున
వీడక యయోధ్యకు తోడి తెచ్చుటకు

* * * * *

మును పర్వతాలలో మన ముండగాను
పరమాత్మ మీ నెరపగా జూచి
ఉండగానే వచ్చె ఉత్తమము నిద్ర
రెండు జాములవేళ మెండుగా వచ్చె.

నేను విల్లంబు లందుకొని 'ఎవరు నీవు? ఇంత సాహసముతో నా నియమములను భంగపఱచవలెనని చూచుచున్నావు?' అని గద్దించి యడిగితిని.

'అట్టదిగ్గజములను అది మహామునుష్యులవైకుంఠ నాథులను వసియింతునేను.
సప్తసాగరముల చవుటి పడియలను పారెటి నదులను భ్రమియింతునేను.
పక్షుల జాతులను పర్వతములను వృక్షాల పైనుండి విహరింతు నేను.
నరుల నెవ్వరును నను గెల్వలేరు.'

అని నిద్రాదేవి తన నైజబుద్ధిని బయలుపఱచినది. నేనామెను వేడుకొని, అన్నగారిని సేవించ వలసి యున్నదనియు, నా అర్ధాంగియైన ఊర్మిళకు నావియోగ వేదన తెలియకుండ నుండుటకుగాను ఆమెనే ఆవహించవలసినదనియు, అయోధ్యానగరిలో అడుగు పెట్టగానే నన్ను ఆవహించ వచ్చుననియు చెప్పి, రక్షింప వలసినదిగా ప్రార్థించినాను. ఆప్రకారముగానే మనమయోధ్యాపురము ప్రవేశించిన దగ్గఱ నుండియు ఆదేవి నన్నావహించినది. కునుకు మీద కునుకు వచ్చుటతో నా దేహము ఊగిపోవుచున్నది. నా నవ్వున కిదే కారణమని లక్ష్మణుడు నిద్రాముఖముతో రాఘవులకు నివేదించినాడు.

దుష్టుల యెడల కఠినముగా ప్రవర్తించు శ్రీరామచంద్రుని మానసము అనుంగు తమ్ముడు తన కొఱకు చేసిన త్యాగము స్మరణకు రాగానే ద్రవీభూతమైనది. పదునాలుగు

సంపత్సరములు దండకారణ్యములో భ్రాతృశుశ్రావణము చేయుచు ఛాయవలె మెలగినాడు! కుందనపు బొమ్మయైన హృదయేశ్వరిని విడచి, తన పాదపద్మములనే సేవించుచు అనుసరించినాడు. లక్ష్మణుని భ్రాతృభక్తికి సాటి యేది?

తన ఏమటుపాటును దలచుకొనిన కొలదియు శ్రీరాముని హృదయములో భరింపరాని ఆవేదన బయలుదేరినది. వెంటనే తమ కులగురువైన వసిష్ఠమహర్షిని సమీపించి తనకు కలిగిన సంతాపమును నివేదించి, పాపపరిహారము చేయు నుపాయము తెలుపుమని ప్రార్థించినాడు.

ధర్మశాస్త్రములలోని సూత్రములు వసిష్ఠుల కెప్పుడును నాలుకచివరనే ఆడుచుండును. ఆ సందర్భమున మహర్షికి స్ఫురించిన సూత్రములనేకములు-కాని తన యెదుట చేతులుమోడ్చి నిలువబడినది సామాన్యప్రభువా? అతడు సర్వేశ్వరుడు, సర్వశక్తి, సర్వజ్ఞుడును అయిన సాక్షాత్సారాయణుడు, స్వయంప్రకాశ స్వరూపుడు! ఆ మహనీయున కి విషయము తెలుపుటకు వసిష్ఠులు సందేహించినారు.

శ్రీరామచంద్రుడు ఎప్పటికప్పుడు అఘమర్షణస్నానము చేయవలెనను దీక్షగలవాడు. మహర్షికి గలిగిన సందేహమును గ్రహించి 'ఏదిగానీ-చెప్పి తీరవలసినదే' యని పట్టు పట్టినాడు.

“రామచంద్రా! ఆ పాపము పాదములంటినగాని పరిహారముగాదు. లక్ష్మణస్వామి చిన్నవాడు కనుక నీ వాతని పాదములను ప్రత్యక్షముగా నంటిన అతనికి పాపము రాగ

లదు. అందువలన 'చిత్రపటములోని లక్ష్మణస్వామి పాదముల నంటు'మని వసిష్ఠమహర్షి చెప్పినాడు.

వెంటనే రాఘవులు తగు ఏర్పాట్లు చేయవలసినదిగ పరిజనులకు ఆనతిచ్చినారు.

పడినన్ని వీధులును తుడిచేటివారు
వెసముత్యములముగ్గు పెట్టేటివారు
రత్న వల్లికలను వ్రాసేటివారు
కడు మకర తోరణార్ కట్టేటివారు
నిండు కుండలు తెచ్చి నిలిపేటివారు

* * * * *

ఏమనిలువుల కనకపు మేడలోనున్న లక్ష్మణుని శయ్యాగారమును ముత్యాల తోరణములతోను రత్నాల రంగవల్లులతోను అలంకరించి, సువాసనలను వెదజల్లు పుష్పములతోను, వెన్నెలనిగ్గులు వెలార్చు ధౌతవస్త్రములతోను, హంస తూలికా తల్పము నేర్పాటుచేయించి, 'లక్ష్మణా! నీ శయ్యాగారమునకు వెళ్లి నిదురించవోయి' అని రాఘవులు తమ్మన కానతిచ్చినారు.

లక్ష్మణస్వామి అన్నగారికిని, వదినెగారికిని మొక్కి భద్రగజమెక్కి శయనాగారమునకు వెళ్లినాడు. పదునాలుగు సంవత్సరములుగా కఠినశిలలపైన మేనువాల్చిన లక్ష్మణుడు, మృదువైన పాన్ను గోచరించగానే వివశుడై దానిపైని వ్రాలి, జాగ్రదవస్థను మఱచినాడు.

లక్ష్మణస్వామి యాగమనమును తెలిసికొన్న ఊర్మిళా దేవి అందెల రివళితో, మందగమనముతో శయ్యాగారమున

కే తెంచి హృదయేశ్వరునకు పాదాభివందనము చేసినది. ఆమె జీవితమున కది పర్వదినము. నిండుపదునాలుగు సంవత్సరములు భర్త ఆదేశప్రకారము జడపదార్థమువలె సుషుప్త్యవస్థలో ఊర్చిల యుండిపోయినది. దశరథనందనుల పురాభిగమనమును విసిజాగ్రిదవస్థలోనికి వచ్చినది. లక్ష్మణస్వామి యతఃపుర ప్రవేశముతో ఊర్చిలకు పంచప్రాణములు లేచి వచ్చినవి. భగవత్స్వరూపమునుగన్న భక్తునివలె వివశురాలయినది.

నిద్రావత్తులో మునిగిపోయిన లక్ష్మణుడు ఊర్చిలా దేవిస్వర్గ తన పాదములకు సోకగానే కన్నులువిప్పి చూచినాడు. పన్నీటజలకమాడి, పునుగు, జవ్వాజిదేహమునకలఁడు కొన్న ఊర్చిల పట్టు పుట్టముకట్టి-తీయని కోరికలతో-తేనె లాలుకు వలపులతో - భర్తతోడి సంభాషణమునకై నిరీక్షించుచు, చేతులు జోడించి తల్పమున కెదుట నిలువఁబడినది.

ఆమె మనోగతమును గ్రహించిన లక్ష్మణుడు 'నేను అన్నగారి సేవలోనుండి విడుదల కాలేదు. నీ తోడి సమావేశమునకు అనుజ్ఞను పొందలేదు' అని ఊర్చిలకు అన్యాయదేశముగా సమాధాన మిచ్చినాడు. రఘువంశములోని ఉత్తమ పురుషులలో నొకఁడును, ఆదర్శ సహోదరుఁడును అయిన ఆ లక్ష్మణస్వామి-అన్నగారి అనుజ్ఞ లేనిది 'పదునాలుగేండ్లుగా భర్తృదర్శన మెఱుంగని అర్ధాంగిని పలుకరింపనేరఁడు!

ఈ సమయములో 'లక్ష్మణస్వామి ఏమి చేయుచున్నాడో చూచిర'మృని శ్రీరామచంద్రులు హనుమంతుని పంపినారు.

‘చూచిరా హనుమన్న చూచిరావోయి
అతివతో ముచ్చటలె యాడుచున్నాడె
చేడెతో జలక్రిడ లాడుచున్నాడె’

అని ఆనతియ్యగానే నాలుగంగలలో హనుమంతుడు వెళ్లివచ్చి చెప్పినాడు. శ్రీరాముడు వెంటనే లేచి తమ్ముని శయనాగారమును ప్రవేశించి-పాన్పుమీఁద కూర్చుండి-లక్ష్మణుని పరికించినాడు. భ్రాతృసేవా తత్పరుడైన లక్ష్మణుని మొగము వీక్షింపఁగనే రాఘవులకు జాలికలిగినది. “ఈ లక్ష్మణస్వామి లేకున్న నా కష్టములు గట్టెక్కి యుండునా? నేను వారిధిని దాటియుండునా? నా సీత నాకు దక్కియుండునా? ఇతఁడు నా జీవనాధారము! ఇతని పాదములంటిన నేమితప్ప?” అనుకొని తమ్ముని పాదముల నంటినాడు.

పాన్పును జూచిన వెంటనే నిద్రాదేవికి వశుడైన లక్ష్మణుడు కలతనిద్రలో ‘తన పాదములనంటిన దెవరు? పాపము! ఊర్మిళ తిరిగి వచ్చినది కాఁబోలు! తన తోడి సంభాషణమున కెంత పలవరించి పోవుచున్నదీ ఊర్మిళ! తాను అంతఃపురప్రవేశము చేసికూడ ఆమెను పలుకరించక పోయినాడు. ఆలేత హృదయ మెంత గంటువడిచిందో!’ అని వికల మనస్కుడై కనులు విచ్చి చూచినాడు. అత్యాశ్చర్యముతో కండ్లునులుపుకొని మఱొకసారి చూచినాడు. అది స్వప్న మేమోయని భ్రమించినాడు. మూడవసారి లేచి కూర్చుండి, పరిసరములను పరికించి, తన పాదములచెంత నాసీనులైన దెవరోయని బాగుగాఁ బరిశీలించి చూచినాడు. అతఁడెవరో కాదు-తన

జ్యేష్ఠ సహోదరుడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి! చివాలునలేచి
అన్నగారికి ప్రణమిల్లినాడు లక్ష్మణస్వామి.

అల యహల్యను బ్రోచు నడుగు మీ యడుగు
బలిశిరస్సున నున్న యడుగు మీ యడుగు
మీ యడుగు లొత్తెదరు మేటి దేవతలు
మా యడుగు లొత్త శ్రీమన్నాథ! తగదు.

అని వారించినాడు. శ్రీరామచంద్రుడు తమ్ముని కౌగి
లించుకొని 'లక్ష్మణా! చంద్రుడవలెని రాత్రివలె-దీపములవలెని
గృహమువలె-జీవకళలవలెని మానవునివలె-నీవులవలెని నా సభ వెల
వెలఁ బోవుచున్నది. నీవుసర్వకాలముల యందును నాసమక్ష
ముననే ఉండవలె'నని తమ్ముని తనవెంట తీసికొనిపోయి తన
యొద్దనాసీనునిగఁ జేసికొని-తమ్ములకు మరదండ్రతోడి సమా
గమమునకు తగునేర్పాట్లు చేయవలసినదిగ సోదరియైన శాంత
మ్మకు రహస్యముగా వర్తమానమంపినాడు. కన్నుల పండు
వుగా వారినందఱను ఒక్కసారి తిలకింప నుత్సాహముగా
నున్నదని తన కోరికను చెప్పి పంపినాడు.

శాంతమ్మ రాఘవేంద్రులకు గవాక్షముగుండ అంతః
పురస్త్రీలను, తమ్ములను చూపించినది.

నవరత్న ఖచితమైన యాభరణముల నలంకరించుకొని
పట్టపుట్టములను ధరించి హంసనడకలతో మెఱపు తీగలవలె
ఇటు నటు తిరుగాడు సౌందర్యరాసులను వీక్షించి శ్రీరామ

చంద్రుడు అబ్బురపడినాడు. 'ఆ మనోహర దృశ్యము వేయి కన్నులతో తిలకింపదగినది గాని బ్రహ్మ యిచ్చినది నేత్ర ద్వయమేకదా!' అని మానుషావతారమై తిన ఆదిదేవుడు తిలకింపడినాడు. వారి ఆనందమును భంగపఱచునిచ్చలేక శుభ చరిత్రుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు తన యంతఃపురమునకు మఱలినాడు. అతని వెనుకనే నిలువబడియున్న సీతాదేవి మేఘముచెంతనున్న మెఱపుతీగవలె పతి ననుసరించినది!

2. సత్యభామ సరసము

దక్షిణనాయకుడైన శ్రీకృష్ణుని అష్టమహిమలలో అందఱు ఒకఎత్తును-రుక్మిణీ సత్యభామలు ఒకఎత్తును. వీరిద్దఱిలోఎవరుఅధికులో నిర్ణయించుటకు కృష్ణునకే అసాధ్యముగా నుండెడిది. ఎంతటి భోగలాలసుడైనను 'రుక్మిణీ'దేవియే నీకు అధికురా'లని హృదయము నొక్కి చెప్పుచున్నను ఆగోవిందుని నోటికి అప్రయత్నముగా 'సాత్రాజితియే నాకు ముఖ్యురా'లని వచ్చెడిది. అందువలన 'వాసుదేవుని మనసునకెక్కిన దాన'నని సత్యభామాదేవి తోడిమహిమలయొద్ద తన ప్రశ్నేకతను చూపుకొనుచుండెడిది.

ఒక సాయంసమయమున సత్యభామాదేవి శ్రీకృష్ణ సందర్శనలాలనయై

పసులానతిచ్చెనే పరమాత్ముదేవి
అలుకరే పూయరే అరుగుల మీద
చిలుకరే కస్తూరి శీఘ్రంబుగాను
సున్నగా కనపూడ్చి పన్నీరు జల్లి
పన్నుగా గడపల పసపు కుంకుమలు
ముత్యాల ముగ్గులు మురువొప్పబెట్టి
రత్నాల వల్లికల్ వ్రాసేటివారు
మాణిక్యముల దివ్య మానుగాబట్టి
కనువిందు తోరణాల్ కట్టేటి వారు
సూత్రాన సున్నంబు సోగసుగా పూని
వే పచ్చ పందిళ్లు వేసేటివారు
పసుపుటాకుల దళ్లు పసమీరగట్టి
ఇంపైన స్తంభాల నెత్తేటివారు

కసూరిలు వాసనలు కలిపేటివారు
తేట శ్రీగంధముల్ తీసేటివారు

* * * * *

వారిజాక్షుడు నాడు వారింటి కడకు
వరుసదినమ్ముగా వచ్చుట యెరిగి
పచ్చగా వేసిన పందిళ్లు మెరయ
మెఱుగుటద్దము తెచ్చి మెఱుగు తుడిపించి
ఏడునిల్వుల పైడి మేడలోపలను
పైడి తఱమెనకోళ్ల పట్టె మంచమ్ము
హంసతూలిక పాన్పు నలరు జాలారు
అచ్యుతులు కాచ్చుండ నమరిన పాన్పు
శృంగారరాయని చెంగల్వ పాన్పు
బంగారు జలపాత పాన్పున పరచి
పాన్పులు బొగడలు బొండు మల్లెలును
ఆమంచి పాన్పున అవి చాల పరచె
జామున పూసిన జాజిపూవులను
ఆ మంచి పాన్పున అవి చాల పరచె
అప్పుడే పూసిన అన్నమల్లెలను
ఆ మంచి పాన్పున అవి చాల పరచె

సువాసనలు విరజిమ్ము పుష్పరాజములతో మేలైన
పాన్పును మేఘనల్లుని కొఱకు ఆయత్తపఱచినది.

తాను పన్నీట జలకమాడి, సుగంధద్రవ్యములతో,
మైపూతనలందికొని, మేనికాంతికికడైనచక్కని పట్టుపుట్టము
ధరించినది. సుదీర్ఘములైన నీలంపుకురులను చక్కగా దువ్వు
కొని, ముత్యాలపాపట నమర్చుకొన్నది. కస్తూరితిలకము
దిద్దుకొని, రత్నాభరణములతో అలంకరించుకొని, అరవింద

నాభుని కొఱకు ఎదురుతెన్నులు చూచుచు చెక్కిట చేయి
చేర్చుకొని, చెలికత్తెల నడుమ సత్యభామాదేవి ఆసీను
రాలైనది.

ఆదేవి అందాల బరణి-శ్రీకృష్ణప్రాణప్రియ! తన లో
కోత్తర సౌందర్యమునకు మెఱుంగులు దిద్దంగలిగిన ఆభరణ
ములను ఒక్కొక్కదానినే సవరించుకొనుచుండఁగా వాటిని
తన వల్లభుఁడు ఏయే సమయములయందు బహూకరించి,
మరిపించి, మరిసినాఁడో-ఆతీయని తలంపులు ఒకటి తరువాత
నొకటిగా ఆమెమనసున మిలమిల లాడినవి. ఆమధురస్మృతుల
వలన శరీరము పులకలు దేఱఁగా-పుక్కిటనున్న పండుటాకుల
కప్పురపువిడము ఘుమాయింపఁగా - చెలులతో సత్యభామా
దేవి తన వేదనలను వెళ్లబుచ్చుకొనినది.

రాత్రి రెండువయోమము కూడ దాఁటిపోవుచున్నది.
భర్త ఆగమనమునకై ఎదురుచూచుచున్నసతికి క్షణమొక
యుగముగా కనబడుచున్నది! ఆమె మానసము పరిపరి విధ
ములుగా పరుగులెత్తజొచ్చినది. రాజీవలోచనుఁడు ఎంత
కుచు రాఁడు! గోపస్త్రీలతో రాసక్రీడలే సలుపుచున్నాఁడో-
తన దేవేరులతో సరసమే ఆడుచున్నాఁడో - లేక -
తనతో సదా పోటిలుపడు రుక్మిణీదేవితో పాచికలనే ఆడు
చున్నాఁడో! నారదమునీంద్రుల ఎదుట-అంతమంది సవతుల
సమక్షములోను - ఆ రుక్మిణీదేవి పారిజాతమును ముందుకు
ముందుగా అందుకొన్నదా లేదా? సురలతో యుద్ధమాడి
పారిజాత వృక్షమును తెచ్చి తానే పెరటిలో నాటుకొన్న

ప్పటికిని, 'నారదమునీంద్రుఁడు తన కర్పించిన పుష్పమును అందఱిలోను ఆరుక్మిణీదేవికే శ్రీకృష్ణుఁడిచ్చుట సత్యభామాదేవికి హృదయబాధను కలుగఁజేసి, అప్పుడప్పుడు కలుకుచు నేయుండును. ఇప్పుడు కూడ పారిజాత సుమవృత్తాంతమువంటి దేదయిన జరిగినదో—లేక యమునానది యొడ్డున ఇసుకతిన్నెల మీఁద ఒంటరిగా కూర్చుండి పిల్లనగ్రోవితో మధురమోహనమైన గానమే చేయుచున్నాఁడో!—ఏదయినను వెన్నుఁడు తనను పూర్తిగా మఱచినట్లే కనఁబడుచున్నది.

గోపాలుని కొఱకు నిరీక్షించి నిరీక్షించి అటమోడ్పు కన్నులతో సత్యభామాదేవి చెలికత్తెల మీఁదికి ఒరగి పోయినది.

అంతలో గరుడవాహనారూఢుఁడై శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యభామాదేవి యంతఃపురమును సమీపించినాఁడు.

వాసుదేవుని రాకను అల్లంతదూరమునుండియే గ్రహించి, చెంగునలేచి పాన్పునమరించిన గదిలోప్రవేశించి సత్యాదేవి వాఁకిలి మూయించినది.

పైఁడిచెంబులతో ఉదకమును తెచ్చి వాసుదేవుని పాదములు కడిగి, వీవనలతో విసరి, దానీజనము దేవకీ తన యునకు ఆసనము నేర్పాటుచేసినారు.

గోవిందునకీ మర్యాదల మీఁదను మన్ననల మీఁదను మనసు లేదు! అతఁడు సాత్వాజితి కొఱకు నురుఁగులు గ్రక్కుచు పరుగుల మీఁద వచ్చినాఁడు. అంతదూరమునుండి అలసిపోలసి వచ్చిన స్వామిని ఆదరించక ఆమె కవాటములను

బంధించుకొన్నది! కొత్త అవాంతరమేదయిన చెలుల పుణ్యమున వచ్చినదో—లేక ప్రాతవేషయిన సెలలు వేసిన వో!

గోపాలుఁడొకచోట ఆసీనుడై చెలులచే కవాటమును తట్టిచినాఁడు.

“మీరెవ్వరు? పేరు తెలుపక లోపలికి రావీలులేద”ని గదిలోనుండి ఒక కిన్నెర కంఠము ప్రశ్నించినది.

లీలామానుషరూపధారియైన శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యభామా దేవి యెడ అతివినయమును చూపించినాఁడు.

కృష్ణ:— పేరు మీదా నీకు ప్రేమాయెనేమో!
వనితరో గోపికా వల్లభుడ నేను;

సత్య:— గోపికా ప్రియుడైతె రేపల్లెనుండు
మద్దరాళ్ల కడకు ప్రొద్దున్నె పొమ్మి;

కృష్ణ:— జలధరు డందురే చెలియ నాపేరు

సత్య:— జలధరుడైతేను స్థలము నీకేల?

కృష్ణ:— నరసింహు డందురే నాతి నాపేరు

సత్య:— నరసింహుడైతేను కరికాశపడుము;

కృష్ణ:— వెంకటేశ్వరుడందురు వెలది నాపేరు

సత్య:— వెంకటేశ్వరుడైతె వెళ్లు తిరుపతికి;

కృష్ణ:— గోవిందు డందురే కొమ్మ నాపేరు

సత్య:— గొందివో కొండవో గొడవ నేనెరుగ;

కృష్ణ:— అచ్యుతుడందురే అతివనాపేరు

సత్య:— అచ్యుతుడే మ్రుచ్చో అదినేనెరుంగ;

కృష్ణ:— బలభద్రు డందురే పడతి నాపేరు

సత్య:— బావవో మరదివో బాగు నేనెరుగ;

కృష్ణ:— శ్రీకృష్ణు డందురే చెలియ నాపేరు

సత్య:— చీరెవో రవికవో చిన్నై లేనెఱుగ.

ఇన్ని విధములుగా వివిధనామములు చెప్పినను దేవి తలుపుతీయదు. 'హృదయాంతరాళములోఁజొచ్చి ఆమెను కల వరపఱచు విషయమేమయి యుండును?' అనుకొని, “భామా! నీ మృదుపాదములను మఱొకసారి స్పృశించనా? కవాటము బంధించినావెందుకే! చిటిపొటి అలుకలతో అలమట పొందెద వెందులకే?” అని సానునయముగా పలికినాడు.

సత్యభామ ఎంతటి ధీరయైనను ఆమె హృదయము వెన్నుని యనునయపు పలుకులకు వెన్నవలె కరఁగి పోయినది. అంతవఱకును పడకమీఁద పవళించియున్న సత్య, దిగ్గునలేచి, వెంటనే తలుపులు తీయవలసినదిగా చెలులకు ఆజ్ఞయిచ్చినది.

శ్రీకృష్ణుని దర్శనమునకు-ముత్యాల మేలిముసుగులొ నుండి-అందాలుచిందేటి ఆయింతి ముఖబింబము విద్యుల్లతవలె ఒక్కసారి ప్రకాశమానమై - చిఱుకోపము చిందులాడగా వెంటనే ముకుళించుకొనిపోయినది.

అచ్యుతుఁడు దేవిని శాంతపఱుపవలెనని వేయి పన్నాగములు పన్నినాడు.

కృష్ణ:— అలుకలేటికి నీకు అంభోజగంధి
కోపమేటికి నీకు కువలాయతాక్షి
శాంతరో నినువీడి గడె యుండగలనె
నామనం బెఱుగవా! నలినాయతాక్షి!

సత్య:— అటు నిన్నెఱుంగ బ్రహ్మాదుల తరమె?
మనసులో మాటకు మనసదే సాక్షి
మాయదారి వటన్న మాట యెఱుగుదును.

కృష్ణ:— మావల్ల తప్పులు మరిగలవేని
ఎన్నక మమ్మిప్పుడు మన్నింపవలెను

ఈ ప్రాధేయంపు పలుకులకు సత్యభామాదేవి నీరేజ పత్రములవంటి నేత్రములను పైకెత్తి కృష్ణుని వీక్షించినది. చక్రధరుని చెక్కిల్లపైని కాటుక-కట్టు పుట్టములనిండ పసుపు ఆమెనురోషకషాయిత నేత్రను చేసివేసినవి. కులమును, రూపమును, మగని కూరిమియు గలదానననియు—మానవతిననియు, మహనీయ సౌభాగ్యవతిననియు ఆత్మవిశ్వాసము కలది సత్యభామాదేవి. అంతేకాక స్వాధీనపతికనని గరువము కలది. గరువమనగా ఎంతభాగ్యము! ఆత్మవిశ్వాసమే ఒకగురిగిజ పాటిఅధికమైన అదియే గరువము!

ఇంతకును అటువంటి సత్యభామాదేవియెడ క్షమింపరాని అపరాధమేదో మాధవుని వలన జరిగిపోయినది. ఈ అపచారమేకాకుండ మఱొకటి—సత్యసహింపరానిది ఆమెకంట పడినది. నిత్యము మాధవుని కంఠసీమ నలంకరించు మణిమాల నేడు కానరాదు! అనవరతము గోపాలుఁడు తన చిటికెన వేలికి ధరియించు రత్నాలముద్రక నేడు ప్రేలికిలేదు! ఇంత పరాయత్తచిత్తుఁడై - నిర్లక్ష్యనేషధారణతో తనదాపున కేఠించినవానుదేవుని చెయిదములకురోషము, కోపము పెనఁగొనఁగా, సత్యభామాదేవి, ప్రేటువడ్డ ఉరగాంగనవలె చెంగున లేచి “ప్రేలి ముద్రక నెవరిచేతికలంకరించినా” రని కర్కశస్వరముతో పగ్గించినది.

ఆమాటకు రుక్మిణీ వల్లభుని యెదలో చిలిపితనము పొడసూపినది. “రుక్మిణీదేవి ప్రేలికి అలంకరించినా” నని నిర్భయముగా వగలమారి మాధవుఁడు జవాబిచ్చినాడు.

వెనుకముందులు చూచుకొనకుండ-పరోక్షమున జరిగిన నిర్లజ్జవ్యాపారమును తెచ్చి తనసమక్షములో, వన్నెచిన్నెలుగా మాధవుఁడు వర్ణించి చెప్పఁగా-అందులకు సత్య సుకుమార హృదయము భరించలేకపోయినది. అందులో ధనమిచ్చి పుచ్చుకొన్నను భరించవచ్చును గాని-అనన్యసామాన్యమగు భర్తృవల్లభ్యముగలదాననని పొంగిపోవుయువతి-తన హృదయేశ్వరుఁడు చనవిచ్చి తిరిగి పుచ్చుకొనిన సహించఁగలదా? ఆమెకు దుఃఖము పొంగుకొని వచ్చినది.

సత్య:— పడతి రుక్మిణి నీకు పట్టంపుదేవి,
ఇలకెంత బరువైతి! నెంచి నాతండ్రి
చిన్ననాడే విషముచే చంపడాయె!
ఇందరు సవతుల ఇంతులమీద
నిన్వేదకి తాదెచ్చి నీమెడకు గట్టె
ఇంత వలపక్షమా ఇందీవరాక్ష!

అని నిష్కరమాడినది.

శ్రీ కృష్ణుఁడు ఏ పసులకాపరియైనను పదునాఱువేల స్త్రీలయొక్క మరస్తత్వమును బాగుగా శోధించి యెఱిగిన అనుభవజ్ఞుఁడును, స్వాధీన వల్లభుఁడే కాక దక్షిణనాయకుఁడు కూడను. అందును ఈర్ష్యానలముచే దహింపఁబడు హృదయమును ఇట్టే కనిపెట్టఁగల ఇంగితజ్ఞుఁ డతఁడు. మత్సరముచే దహింపఁబడుచున్న సాత్రాజితిని అనునయింపఁ జూచినాఁడు.

కృష్ణ:— వలపక్షములవి మావద్దనే లేవు
పక్షపాతమనంగ భామ నేనెరుగ
మీర లిద్దరు నాకు కూరిమిని రెండు

కన్నులు గాదట! కనకాంగి! నిజము
 మీ తండ్రికడనుండి మెళుగు మానికము
 మావీర్యమే పోయి మచ్చ నామీద
 పడబాంబపంతుని బవరమున గెల్చి
 నిన్ను పెండ్లాడితి నెలతరో! వినుము
 ఎంతచేసిన మెచ్చ వింతిరో! నన్ను,
 ఇంతైన నామాట ఇంతి! నమ్మపుగా!
 దేవేందు డాదిగా దేవాలి గొట్టి
 పారిబాతము తెచ్చి కారిమిమెలయ
 నీతోట పాతనే నీరేబగంధి!

సత్య:— అయిన పుష్పలు ప్రియకు సర్పించినావు!

తప్పలను నెడకుటలోను - కనబడినదానిని రచ్చకీడ్చుట
 లోను సత్య మంచి నేర్పరి.

శ్రీకృష్ణుని ప్రాతపాచికలును పథకములును సత్యా
 దేవి దగ్గట ఈ పర్యాయము సాగిరాలేదు. కనుక కొంత
 తడవు యోచించి క్రొత్త చిట్కాను వ్రాయోగించి చూచి
 నాడు.

చక్కని దానపు సకియరో! నీవు-

నల్లనివాడనని ఒల్లవే నన్ను!

ఈ మాటకు సత్యాదేవి కోపభరముతో కుంగిపోయి
 నది. “ఇంతమంది భార్యలలోను-అంతమంది గోపికాస్త్రీలలోను
 నేనే నీమదికెక్కిన దానని - మనమే అరమరలులేని కూరి
 మితో విహరించుచున్నామని - ఏయభిసారికయో పుట్టించిన

ప్రల్లదము సుమా! నేను చక్కనిదాన ననుమాట అటుంచి నీవు నల్లనివాడవని నేనెన్నడయిన అని యెఱుఁగుదునా? నామానసము నీవెఱుఁగనిదా? అయిననునన్ను నిష్ఠురపెట్టుట కేనా నీవితదూరము వచ్చినది? పోనీ...అక్కడే...ఆరుక్మిణీ దేవి యింటనే ఉండక పోయినావా?” అని ఎత్తిపాడిచినది— కడకు కళ్లకు నీళ్లు తెచ్చుకొన్నది.

సత్యయీసడింపు ఎక్కువయినకొలది ధూర్తగోపాలుని అతి వినయము ఇనుమడింపసాగినది.

కృష్ణ:— ఉవిదరో! నినుజూడకున్న నదొక్క
నిమిషమే యేండ్లుగా నిక్కంబు దోచు
కమలాక్షి! గడయైన కానరాకున్న
శాంత! నాకన్నుల గట్టినట్లుండు.

అని శాంతపలుపఁజూచినాడు.

“ఎప్పుడును ఎక్కడికిని వెళ్లనని అందువే! ఇప్పుడీ తిరుగుట నేమందువు?” అని సత్యభామ వెనుకటి ధోరణి లోనే తిరిగి ప్రశ్నించినది.

ఎంతసేపు బ్రతిమిలాడినను సత్యభామ త్రోవకు వచ్చు మార్గము, ధోరణియు కనఁబడలేదు. కడకు శ్రీకృష్ణుఁడు తన చమత్కృతినంతయుపొందుపఱచి ఒక ఉపాయము పన్నినాడు.

“నేను సదా ఇల్లెలు తిరుగుచుందునని అందువే! ముద్దిననుచీరలు, రవికెలు తెచ్చియిచ్చి—ఆతులితమైన ఈ భోగభాగ్యములను నీకు సమకూర్చు నాయకుఁ డెవరు?” అని

ధీరత్వముతో గోపాలుఁడు సంభాషణమును ఎదుగుత్తిప్పి నాఁడు.

అలుకలో ఊపిరిసలుపక కొట్టుకొని పోవుచున్న సత్య, ఈమాటలకు విస్మయపడినది. అయినను ఆమెకూడ వాక్కా తుర్యముగల ప్రజ్ఞాధురీణ. తనకు కలిగిన విస్మయమును మఱుఁగుపఱచి వెంటనే సమాధానమిచ్చినది.

శీఘ్రకృష్ణ! చెప్పెదను చెవియొగ్గి వినుము
 మాయదారీవాడు మరి తంత్రగొట్టు
 అబద్ధాలాకోరు ఆకటికోరు
 నల్లని వాడైన నగుమోమువాడు
 కళలు గల్గినవాడు కాంతిగలవాడు
 భార్యలుగలవాడు పరమ పాపనుడు
 ఉరమున శీదేవి నుంచుకొన్నాడు
 ఆతని చెక్కిళ్లు అద్దాల బోలు
 మకరకుండలములు మరి పెట్టువాడు
 పిల్లనగ్రోవితో వెలయుచున్నాడు

అతఁడే నా సౌధములో-నాహృదయములో బందీఅయి యున్నాడు. అతనితో పోరాటము నీకు సామాన్యమా? ఆయన ఎక్కడ-నీ వెక్కడ? లేని పోని పంతాలు మానుకోవయ్యా?" అన్నది.

“ఆఁ, అట్లాగా! అయిన నేను నోరు మెదల్పక ఊరకొనుటయే ఉత్తమము. నేను నీకేమీ ఎదురాడ లేదుకదా!” అని కొంతెచూపులతో ఆమెను వీక్షించుచు భయము నభినయించినాఁడు.

సత్య కోపభరాలనయై-ప్రక్కచున్న చెలిమిదికి బరగి పోయినది. “పాపము! ఈమెది ఇంతమంది సవతులమీది బ్రతుకు!” అని చెలులు ఓదార్చినారు.

తన ఉపాయము లన్నియు బూడిదలో పోసిన పన్నీటి చందమున వృథా అయిన వని గోవిందుడు, మఱొక యుపాయమును ఆలోచించి “నాకిక్కడ నిలుచుటకు ఒక్కక్షణమైనను లీక”దని గిరుక్కున మళ్ళి ద్వారమును సమీపించినాడు.

సత్యభామ నివ్వెఱ పోయినది. అతనిని ఎదుట బెట్టుకొని, నిఘ్నపెట్టుచు సాంధించ వలెనని ఆమె తలంపుగాని- అతడు వెడలిపోయిన స్వారస్యమేమున్నది? ఆమె దిగ్గున లేచి మంచము దిగి గోపాలుని పట్టుచేలాంచలమును బడిసి పట్టినది.

విజయము లభించినదను సంతోషములో - మంద హాసము పెదవులమీదచిందులాడగా “నీవు అత్తవారింట పాద మిడిననాడు, మీవారు నీకు ఏమిసుద్దులు చెప్పి పంపినారు?” అని మాధవుడు ప్రశ్నించినాడు.

“ఓహో! ఆ సుద్దులు వినవలెనని వేడుకగా ఉన్నదా? తగినరీతిగా నాయకుని శిక్షించుమని విన్నపము లాయెను” అని పంచమస్వరములో సత్య గీతికను ఆలాపించినది.

“కోలచేతబట్టి శిక్షించ వే కోమలాంగీ! అందులో నీవు ఆరితేటిన దానవేకదా!” అని గోపాలుడు తలవంచుకొని సత్యచేతికి బంగారుకోల నందించినాడు.

స్వర్గధామమునకు అంతిమసోపానమును సమీపించిన ఆ సరససముద్రములో కాలునిలువఁదొక్కుకొని-కోలనక్కడనే పాటవేసి-జగన్నాటక సూత్రధారిపాదములచేత, సత్యవివశురాలయి పడిపోయినది.

చిఱునవ్వు ముఖము మీఁద చిందులాడఁగా-తన గెలుపున కానందము పొంగులు వాఱఁగా “ఇంక కొడుకులను కనవేకుసుమసిరిగంధీ” యని సాత్రాజితిని దీవించి సాదరముగా వాసుదేవుఁడు లేవనెత్తినాడు.

3. ధర్మాంగద చరిత్ర : పాముపాట.

వినోదకాలక్షేపముకొఱకు సొగటాలాడుచున్న సమయములో గౌతమమహర్షిని లోకాభిరామాయణము లోనికి దింపిన అహల్య, 'పంచమహా పతివ్రతలతో సరితూగఁగలిగిన పతివ్రతలు మానవలోకములో ఎవరైన కలరా?' అని ప్రశ్నించినది. అరచేతిలోని పాచికలను కదలించుచు పందెమును గుఱించి ఆలోచించుచున్న మహర్షి 'వీరికంటె ఘనులైన పతివ్రతలే ఉన్నారు' అని యాదాలాపముగా జవాబిచ్చినాఁడు. అప్పటి వఱకును ఆడుచున్న ఆటను ఎత్తివేసి, ఆ వీర పతివ్రత చరిత్రను చెప్పమని అహల్య పట్టుబట్టినది.

తనతో సరితూగఁగల పతివ్రతలు లోకములో లేరను అహంభావము కలది అహల్య. కేవలము ఆమె గరువమును అణఁచడలచి 'మీ కంటె ఘనులే ఉన్నారు'రని ధీరవచనము లాడినాఁడు-గాని భూలోకమును గుఱించి మహర్షి అంతకు పూర్వము ఆట్టేవినలేదు. సమాధానము కొఱకు ఆలోచించుచు ఉన్నట్లు కనబడెనా 'అంతయు అబద్ధము-కేవలము కల్పించిన కథ' అని అహల్య అనుమానించఁగలదని మనసులో భయము కలిగినది. నిమిలితనేత్రుడై ధ్యానసమాధిలో మునిగి, తనజ్ఞానచక్షువును భూలోకసంచారముచేసి పతివ్రతలను గుఱించి తెలిసికొని రమ్మని మహర్షి పంపినాఁడు.

కాంతికిరణములకంటె కడు వేగముతో జ్ఞాననేత్రము భూలోకసంచారముచేసి, మహర్షి కోరిన గాథను ఇసుక నేల మీఁద ఆణిముత్యములతో కూర్చి నివేదించినది.

తానాడినమాట నిజముగా గెలిచినందులకు అపరిమితా
నందమును, ఆవీరపతివ్రతా మాహాత్మ్యమునకు విస్మయమును
కలిగి గౌతమ మహర్షి అహల్యాదేవికి కథను వినిపించినాడు.

భువిలోన కాశ్మీర పుష్పదేశంబు
అన్ని దేశములందు అధికమైయుండు
ఆ పురంబందున్న యంపమ్ముచెల్పు
అజనకైనను గాని యలవి గాదయ్య
సంగీత సాహిత్య సంపదల్ గలిగి
వేదముల్ వల్లించు విప్రులే గలరు
చదువు సాములచేత చాల పెంపొంది
రాజు లా పురిలోన తేజుమై గలరు
అల కుబేరుని రాజ్య మతని పట్టణము
కుదువ బెట్టగ బాలు కోమట్లు గలరు
పలుకు బొంకులులేక పలు సంపదలను
శూద్రు లా పురిలోన సొంపంద గలరు
రత్నాల మేడలు రంగైన గుడులు
వివిధి చూచినను ఏపుగానుండు
కనకాపురము పేరు ఘనులు మెచ్చగను
ఆ పురంబేలెడి యవనినాథునకు
ధర్మాంగదుండని ధరణి ప్రఖ్యాతి
ఆ పృథుం డెలేటి యా రాజ్యమందు
ధర్మహినులు లేరు తలచి చూడగను
పెద్ద యుండగ చావు పిన్నలకులేదు
ఆ రాజు పాలన మది యేమొగాని
పేదసాదలు లేరు భిక్షుకుల్ లేరు
ఊరూర శుభములు కోరి చూడగను
ధర్మాంగదుండేలు ధరణిలో పృజకు
ధర్మబుద్ధులుగాని తటవిటల్ లేవు

ఆరాజదంపతుల అన్యోన్యము వాగర్థములవలెను, వారి అనురాగము పూసలోని దారమువలెను ఆదర్శముగానుండెను. ఆ విధముగ కొంతకాలము గడచిన తరువాత అతులితభోగ భాగ్యములతో నోలలాడుచు కష్టమను మాట యెఱుంగని ఆ రాజదంపతులకు జీవితములో వెలితియు, మనసులో అసంతృప్తియు కలుగ నారంభించినది. 'పుత్రులు లేని వారికి దివ్య లోకములు లేవు సరికదా గతులుకూడా లే'వని క్రుంగిపోవుచు భర్తాంగదరాజు చింతాసాగరములో మునిగిపోయినాడు. గొడ్రాలి జీవితము వ్యర్థమని రాణి అర్చిలీదేవి వ్యసనపడ నారంభించినది. సంతానార్థము ఎన్నియో నోములు నోచినది. ఇల వేల్పులకుముడుపులుకట్టినది. ఎందఱు దేవుళ్ల కోమ్రొక్కినది.

కొంతకాలమునకు ఆ దంపతుల ప్రార్థనలను దైవ మాలకించినట్లుగా రాణి గర్భవతి యయినది. తమ ప్రభువునకు పుత్రోదయము కానున్నదని ప్రజలు ఆహ్లాదపడినారు. మంత్రి ఉప్పొగిపోయినాడు. ఇంక రాజదంపతుల ఆనందమునకు అవధులే లేవు.

రాణికి నవమాసములు నిండినతరువాత ఒకనాటి ఉదయమున అంతఃపుర పరిచారకులందఱును అలజడిగా అటునిటు తిరుగుచు మంత్రీసానిని పిలుచుకొని వచ్చినారు.

ఆవార్త గడియలో పట్టణమంతయు వ్యాపించినది. పండితులు, జ్యోతిష్టులు, రాజుగారికి పుత్రోదయముకాగానే చేయవలసిన దానముల పట్టికను సిద్ధముచేసి, మంత్రిపుంగవున

కందజేసినారు. దానికి తగిన సన్నాహములు జరుగసాగినవి. శాస్త్రజ్ఞులు పంచాంగములు దగ్గఱపెట్టుకొని జన్మించబోవు రాజకుమారుని భవిష్యము నూహించ నారంభించినారు.

అంతలో దేవేరిప్రాసాదమున దాసీజనుల సందడి అధికమైనది-పురిటిగదిలోనుండి బుసబుసలు వినిపించినవి! అదేమోనని అందఱును భయభ్రాంతులై నిలచిపోయినారు. రెండు నాలుకలతో- గోదుమరంగులో-మిలమిల మెరిసిపోవుదేహముతో శేషుడుదయించి, కృష్ణపాదచ్ఛాయలుగల పడగను విప్పి అడనారంభించినాడు.

భుజంగదర్శనమునకు మంత్రీసాని అడలి పోయినది. దాసీజనము భయకంపితులైనారు. రాణి అర్మిలీదేవి మూర్ఛ పోయినది.

దాసీలు ధర్మాంగద మహారాజున కీ వార్త నందజేసినారు. పుత్రోదయ మగుననియు, భూరిదానము లీయవలెననియు, అమందానందముతో సంబరపడుచున్న ప్రభువు ఈ దుర్వార్తను వినఁగానే “ఏ జాతికి ఆ జాతి సంతానమువల్ల ఆనందముగాని అన్యజాతి సంతానము వలన నది కలుగ నేరదు. నేనేమి పాపము చేసినానో నన్నీ విధముగా దైవము శిక్షించినాడు! ఇంక నేను తలయెత్తుకొని తిరుగఁగలనా?” అని తలపట్టుకొని దుఃఖించినాడు.

మంత్రీ తనకుఁ గలిగిన తత్తరపాటు సర్దుకొని, రాజేంద్రునకు ధైర్యము చెప్పి-దేవేరిప్రాసాదమును సమీపించినాడు. నాగదర్శనమున కాశ్చర్య భయములకులోనై, ఆ చిన్న ప్రభు

పునకు నమస్కరించి, పేముపెట్టెలో శయ్యచేర్పఱచినాడు. అంతఃపురములో ఆ పెట్టెను భద్రపఱచి, యువరాజు నిమిత్తము మంత్రముల నెఱిగిన దాసీల నిద్దఱను నియమించినాడు. యువరాజునకు పరిచర్యలు చేయుటతప్ప-అతనిరూపురేఖలను గుఱించి బయట ప్రసంగించరాదని కఠినమైన కట్టడి చేసినాడు.

అంతఃపురములో పరిచారికాజనము ఉచితరీతిని బహూకరింపబడినది. యువరాజు ప్రస్తావము మాత్రము ఎక్కడను చేయ వీలులేదని సచివులు కట్టడి చేసినారు. చిన్నప్రభువు అంతఃపురములో పెరుగుచున్నాడను మాటతప్ప మఱొకటి చెప్పవీలులేదు! చెప్పినవారికి ఉరిశిక్ష!

అటుతరువాత ధర్మాంగద మహారాజునకు సర్వాంగ సుందరుడైన పుత్రుడు జన్మించినాడని దేశదేశములలో చాటినారు. పండితులకు బ్రాహ్మణులకు సువర్ణదానము లీయఁబడెను. బీదలకు అన్నదానము వస్త్రదానము జరిగెను.

ప్రజలనుదర్శించకయే ధర్మాంగద మహారాజు సుతుఁడు షోడశ వర్ష పాయుడైనాడు.

రాజదంపతులు తమ యేకైక సంతానమును గాంచి కడుపు చెఱువగునట్లు విలపించని దినములేదు!

యువరాజు ప్రాయమెఱిగి వివాహార్హతైన సౌందర్యవతుల చిత్తరువులు ఒండొంటిని మించిన యందచందములు గలవి రాజకుమారుని నిమిత్తము రాదొడగినవి. ఆ చిత్రపట

మఱు తిలకించినరాజు నీరవుడై అంతఃపురమునకు మఱలి నాడు. పుత్రుని రూపమును దలచుకొని ఆ ప్రభువు పడిన దుఃఖమునకు మేరలు లేకపోయినవి.

అద్భుతమైనమేధాసంపత్తిగల సచివుడు ప్రభువునకు వనోబలము నిచ్చినాడు. ధైర్యమును గఱపినాడు. “ఇంత కాలము మన యువరాజు జగన్మోహనుడైన మానవుడని చాటి, కడకు వివాహ సమయమున వెనుకడుగు వేసినట్లయిన ప్రభువుల కపకీర్తి” యని వెఱపు కలుగఁ జేసినాడు. సాటి రాజులలో ధర్మాంగదుని ప్రతిష్ఠకు తీఱని కళంకము కలుగఁ గలదని నమ్మించినాడు.

వెంటనే పురోహితులను పిలిపించి చక్కని సాముద్రిక లక్షణములును, సలక్షణమైన పంచమ సప్తమ భావములును కలిగిన జాతకురాలిని, సత్సంప్రదాయముగల జగదేశసుందరిని, దేశదేశములు చూచిరమ్మని నానాదేశములకు పంపినాడు. యువరాజప్రశంస కడుజాగ్రత్తగాఁ జేయవలెనని బోధించి పంపినాడు.

అంగ వంగ కళింగ బంగాళ నేపాల మళయాళాది దేశములలో సంచారము గావించిన బ్రాహ్మణోత్తములు మంత్రి కోరిన శుభలక్షణ సంజాత నెక్కడను గానక, అసంతృప్త హృదయములతో తమ పట్టణమునకు మఱలిపోవు సమయమున వారి కొక శుభవార్త తెలియవచ్చినది.

సౌరాష్ట్రదేశములో మాణ్యికపురమేలు రత్నాంగద మహారాజునకు సుందరియను కుమార్తె అసాధారణ లావణ్య

వతి కలదని తెలిసినది. ఆ దేశము వెళ్లి, ఆ ప్రభువునకు తమ రాకను తెలియజేసినారు.

బ్రాహ్మణోత్తములు తెలివిన వృత్తాంతమువిని రత్నాంగదమహారాజు అపరిమితానందమును పొందినాడు. 'తన పుత్రక శుభలక్షణ సంపన్న-అందాలదొంతర! ఆ బాలికకు తగినవరుడు భూలోకములో ఏయూలనైన జన్మించెనా?' అను సంశయములో నున్నాడుతాను. ఆస్థితో-పెద్దరాజులతో వియ్యము తనకు-అనన్యసామాన్య సుందరరూపుడు యశోరాజ్యలక్ష్మ్యులతో తనగారాబు తనయకు లభించబోవు చున్నాడు! ఈ అపురూపమైన సంబంధము తనంతటతానే తమను వెదుకుకొనుచు ఎదురుగా వచ్చినది! ఇక నతడు కోరదగిన దేమున్నది?

రాజకుమారిని కైసేసి తీసికొని రమ్మని దాసీజనము నంతఃపురములోనికి పంపినాడు. నిండుచంద్రుని బోలిన బాలామణి, సర్వాభరణ భూషితయై-కాలియందెలు ఘల్లుమనగా-హంసనడకలతో వచ్చి, జనకుని సమీపమున నాసీనురాలయినది. ఆ విద్యుల్లతా సుందరిని వీక్షించిన బ్రాహ్మణోత్తముల కన్నులు మిఱుమిట్లు గొలిపినవి. 'ఈ రాచబిడ్డలకు వివాహము కుదిరినట్లయిన రతీమస్మధులతో సరితూగగల'రని భావించినారు. ఆ బాలిక హస్తరేఖలను తిలకించి-జాతకమును పరిశీలించి తమ యామోదమును తెలిసినారు.

రత్నాంగద మహారాజు సంతోషముతో ధర్మాంగద మహారాజు తనయునిఁ జూచి రావలసినదిగా తమ పురోహి

తులను, వచ్చిన బ్రాహ్మణోత్తములవెంట కాశ్మీర దేశము పంపినాడు.

సారాష్ట్రదేశపు వార్తల నాలకించి ధర్మాంగద ప్రభువునకు ముచ్చెమటలు పోసినవి. దేహము గడగడ వడఁకినది. వెంటనే మంత్రిపుంగవునకు చెప్పి పంపినాడు. “ప్రభూ, ఈ దేహము, దీనిలోని రక్తమాంసములు మీవి. బుద్ధిబలము భుజబలము వినియోగపఱచి, రాజవంశపు కీర్తిప్రతిష్ఠలను నిలుపునవకాశము నాకుప్రసాదింపుఁడు” అని మంత్రి చేతులుజోడించి నాడు. ప్రభువు కార్యభారమంతయు మంత్రిపై నివైచి-తాను దైవచింతనములో మునిగిపోయినాడు.

వీర పురుషోచితగాంభీర్యము, రాచకీవి, సుందరరూపముగల తనకుమారునకు రాచవలువలు తొడిగించి-రత్నాంగద మహారాజుగారి బ్రాహ్మణులకు మంత్రి శేఖరుఁడు చూపించినాడు.

“విలువిద్యలోగాని సంగీతసాహిత్యములలోగాని ఈ రాచబిడ్డను పరీక్షింపుఁడు. కానంత కొఱత కలిగినను, మా యువరాజునకు మీ మగువ నీయకుఁడు” అని మంత్రి ధీరవచనము లాడినాడు.

రాజకుమారుని పశ్చిమ సంతృప్తులైన భూసురులు వారి రాజ్యముచేరి, రత్నాంగదరాజును దర్శించి, వరుని యోగ్యతను చిత్రవిచిత్రములుగా వర్ణించి మంత్రిపుంగవుఁడు పెట్టిన నియమములను నివేదించినారు.

“మారాజ వంశపు మర్యాద వినుడు
విశ్వంబులోలేని వింతను గనుడు
అత్యంత సుకుమారుడౌ రాజసుతుడు
పట్టణంబు వెడలి పరదేశమునకు
తరలింపగా రాజు తగనియకొనడు
వారి వంశపురీతి వేరుగానుండు
తమచేతికత్తికి తగుభాషికమ్ము
గట్టి కానుకలెల్ల వెట్టి తర్లించి
కత్తికిని కాంతకును గడు తలబ్రాలు
పోయించి తగపెండ్లి చేయించి యిండు”

వరుడు స్వయముగా మంగళసూత్రము కట్టకతనకు
మాటుగా కత్తిని పంపునన్నవార్త రాజును కొంచెము కించ
పఱచినది-గాని యోగ్యమైన సంబంధము చేయిదాటి పోగ
లదను నుద్దేశముతో మంత్రిపెట్టిన నియమముల చ్చిటికిని
తలయొగ్గి, వివాహమునకు తగుసన్నాహము చేయించినాడు.
శుభలగ్నమును నిశ్చయించి పత్రికలను ధర్మాంగదమహారాజు
నకు, తన బంధుజాలమునకు పంపినాడు.

సుందరి వివాహమునకు పురమంతయు అలంకరించినారు.
సామంతరాజులు, బంధువులు విడిదిండ్రలో విడిసినారు. లగ్నపు
ఘడియలు సమీపించినవి. పురస్త్రీలు పెండ్లికుమారుని చూడ
వలెనన్న కుతూహలముకొలది రాజప్రాసాదము లోపలికివెళ్లి
కంకణముకట్టిన కత్తిని మాత్రము తరలించుకొనివచ్చిన
మంత్రిపుంగవు నొక్క-నినిజూచి నివ్వెఱపోయినారు.

పెండ్లికి పెండ్లికొడుకు లేడు-పెండ్లివారును లేరు! పుర
వధూటులందరును ముక్కుమీద వేలిడుకొన్నారు. రాజ

కుటుంబ విషయము గనుక వారిలో వారే మాటపైకి పొక్క
కుండ గుసగుస లాడుకొన్నారు.

మకర తోరణముల మధ్య రత్నాల వేదిక నమర్చినారు.
పసిడి పీటలమీద బౌసికము కట్టిన కత్తికెదురుగా నుండ
రిని కూర్చుండఁబెట్టి ముత్యాల తలంబాలు పోయించినారు.
సప్తపదులు తొక్కించినారు. విదువతనమునకు మింటనున్న
అరుంధతీ దర్శనము చేయించినారు.

వివాహము అతివైభవముగా జరిగినది.

గుఱ్ఱాలతో, ఏనుగులతో-కోట్లకొలది మాటల దీనా
రాల అరణముతో, దాసదాసీ జనము వెంటరాగా రాచ
మర్యాద ననుసరించి నుందరి అత్తవారింటికి వయనమైనది.

గారాబుపట్టి తమను వీడి అత్తవారింటికి వెళ్ళుచున్నదని
రత్నాంగద రాజదంపతులు కన్నీరు గార్చినారు, స్త్రీలు తలి
దండ్రులను వీడి అత్తవారింట కాపురము చేయుటయే
విధియని తెలిసినను దుఃఖమాగలేదు. వయసున చిన్నదియయి
నను మట్టుమర్యాదలతో ప్రవర్తించి తమ పుత్రిక తమకు
పేరు తీసుకొనిరావలసి యున్నది. తల్లి కుమార్తెను చేర
దీసుకొని—

“అత్తమామల మాట అడిదాటరాదు
పొరుగిండ్ల కెన్నడు పోరాదునుమ్మి!
మరదులు బావలు పరిహసింపగను
చిన్నబోరాదమ్మ చిన్నారిచిలుక!
పరులతో పలుమారు భాషింపరాదు

కుంఠైన గ్రుడ్డైన గూని వాడైన
అంధుడే అతడైన అతిరోగి యైన
పెదవాడైనను జూదరి యైన
ఈశ్వరుం డతడుగా ఇంతి సేవించు
పెనిమిటే ఒకదైవమని చూడపమ్మ
మాకు నపకీర్తిని మరితేకు మమ్మ
మాకు కీర్తులు తెమ్ము మాచిన్న చిలుక!
సొంపుగా త్రాలోక్య సుందరను పేరు
లోక వాడుకసుమ్ము లొలాకినీకు
పుట్టిలు గాదమ్మ పాలతుల కవని
అత్తిల్లు నిత్యంబు అబలల కెప్పడు”

అని అంగలార్చినది. రత్నాంగద మహారాజు మంత్రిని
పిలిచి తన హృదయబాధ నంతయు నెల్లఁబోసుకొని “అత్త
మామలకు పెనిమిటికినాతనయను ఒప్పగించవలెననుకొన్నాను.
వారందఱికి మారుగా నీహక్కుడవే వచ్చినావు.

“ఓమంత్రిపుంగవా ఓగుబుధీర
నీమాట నమ్మి మానెంత నిచ్చితిమి
మీరాజు మీతయ్య మీపెండ్లికొడుకు
మేము చూడగలేదు మీమహత్వముల
అదిగాక సుందరి నప్పగించితిమి
ఇందాక మాపట్టి ఇప్పుడు మీపట్టి
మనరాజుగారితో మనవి చెప్పండి
ముద్దరా లగుబాల బుద్ధు లేమెరుగు
కనుక ఏలాగైన గడుపుకొం డనుచు”

కన్నీళ్లతో తమ బాలను అప్పగించినాడు, పెద్దలకు నమస్కరించి - తోటి చెలుల యొద్ద సెలవు తీసుకొని, కన్న వారి మీఁద మమకారమును వీడలేక చిన్నబోయిన ముఖముతో, స్త్రీ విధ్యుక్త ధర్మముగా సుందరి అత్తవారింటికి వెళ్ళినది.

అత్తమామలు కోడలిని ఆదరముతో సాధోపరిభాగము లోనికి తీసుకొనివెళ్ళి అంతఃపుర ప్రవేశము చేయించినారు.

రాజకుమారుని ఎన్నడునుచూచిఎఱుంగనిపురస్త్రీలు, అత్యంత సుందరియైన అతని వధువునుచూచి అబ్బురపడినారు.

కన్నవారు చెప్పిన మర్యాద మార్గములతో, రాజ వంశపు కట్టడులతో వినయశీలయైన సుందరి కొన్ని సంవత్సరములు ఒంటరిగా గడపినది.

అనన్యరూపలావణ్య రేఖలతో తీర్చిదిద్దబడిన సుందరి పసిడికాంతులను వెదజల్లు ప్రౌఢ యయినది. ఆమెహృదయము రతీదేవి హృదయమై వలపు వాసనలను విరజిమ్మ నారంభించినది. ఆమె స్వప్నములన్నియు మధురాలి మధురములే. ఆఱును బాహుఁడయిన సుందరాకారుఁడు ఆమె స్వప్నవీధులలో తిరుగాడఁజొచ్చినాడు, నవనవో న్నేషమైన ఆబాలిక మానసము తన హృదయాలయములోని ప్రణయమూర్తిని కనులార దర్శించవలెనని ఉబలాటపడ నారంభించినది.

అపుడామె స్నిగ్ధ హృదయములో ఆపుకోలేని ప్రశ్న పరంపర యుద్భవించినది.

“అప్పటికామె అత్తవారింటికి వచ్చి కొన్ని సంవత్సరములయిపోయినవిగదా!

వివాహమాడి-తనను శ్వశురగృహమునకు తీసుకొని వచ్చినది ఏవీరుని ఖడ్గము?

ఆ ఖడ్గధారి రాజాంతఃపురములలో ఎక్కడను కనబడఁడేమి?

యువరాజుప్రశంస అత్తమామలు ఏనాఁడును ఎత్త రేమి?

దాసదాసీజనము చిన్న ప్రభువును ఏనాఁడును కొలువ రేమి?

ఈ ఆలోచనలు ఆమెను అహోరాత్రములు వేధించ నారంభించినవి. తన ప్రశ్నలకు సమాధానము తెవరినడిగి తెలిసికొన వలెనో తెలియక కొంతకాలము ఆ బాలిక నిగ్రహించినది. తుద కొకనాఁడు ముసలిదాసి నొకదానిని రహస్యముగా పిలిచి, తన హృదయాంతరాళములో చెలరేగుచున్న కల్లోలమును ఏకాంతముగా బయటఁబెట్టినది.

ఆ ప్రశ్న పరంపరకు దాసి భయకంపితరాలయినది. చిత్తరి చూపులతో గడగడ వడకుచు ఎటుప్రక్కనుండి యెవరు వచ్చి తనను దండితుర్యని భీతిల్లిపోయినది.

సుందరికి ఆదాసి చిత్తసంక్షోభము అర్థము కాలేదు. “చెప్ప.....మీ యువరాజెక్కడ నున్నాఁడు? విదేశ యాత్రలకు వెళ్ళినాఁడా?ఏప్రాంతముల కయిన రాజు చేతపంపఁబడినాఁడా?” అని యాతురతతో ప్రశ్నించినది. నోట మాటలేని దాసి అన్నిటిని తల అడ్డముగా త్రిప్పినది.

శ్వాసను నిరోధించి, జేపురించిన ముఖముతో “అయితే ఈలోకములో లేడా?” అని మేఘమువలె సుందరి గర్జించినది.

ఆ యొత్తిడి కాంగలేక-ఆరాజ్యములోని భయంకర నిగూఢ రహస్యమును వృద్ధదాసి రాజకుమార్తె చేవిలో నూచి వేసినది.

పిడుగువలె ఆ వృత్తాంతము సుందరిని నిలువెల్ల దగ్ధము చేసివేసినది. తత్తరపాటుతో-కంపిత హృదయముతో-రాచమర్యాదలనువిడిచి, అత్తగారి సన్నిధికి పాదచారిణియైవెళ్ళినది.

ఒంటరిగా పాదచారిణియై వచ్చిన కోడలిని చూచి రాణి అర్ధిలీ జేవి నిర్ఘాంతపోయినది.

“న్యాయశాస్త్రరీత్యా మీరు నాకు మాతృసమానులు. నా హృదయ సంక్షోభమును మీకెఱిగించుకొన వచ్చునా?” అని అత్తగారి పాదములపైన వ్రాలిపోయినది సుందరి.

నురుగులు గ్రక్కుచు పరుగెత్తుకొని వచ్చిన కోడలు ‘తన నెందుల కట్లు ప్రార్థించుచున్నదో’యని అనుమానించిన రాణి హృదయము బీటువారినది. పైకి ఉబుకుకొని వచ్చుచున్న దుఃఖము నణచుకొనుచు “ఏమి తల్లీ! ఒంటరిగా వచ్చినావు?” అని కోడలిని అక్కనఁ జేర్చుకొన్నది.

దాసి మాటలవలనఁ గలిగిన భావోద్వేగము నణచుకొని “అత్తా! మీ అనుంగు కుమారుని దర్శనము నాకు చేయించరా?” అని సుందరి దైన్యముతో వేడుకొన్నది.

సుందరి కోరిక అర్చిలీదేవి హృదయమును నిశిత శరమువలె వేధించగా ఆయమ మూర్ఛపోయినది. కొంత తడవైన తరువాత చెదరిన హృదయమును చేరదీసుకొని కోడలిని అక్కున చేర్చుకొన్నది.

“నాపూర్వ పుణ్యంబు నాభాగ్యమేమొ
విశ్వంబులోలేని వింతయే జరిగె
నాగర్భమున బుట్టె నాగరాజౌర!
పుట్టగానే మంత్రి పుడమి లోపలను
పుత్రుడేయని వేగ పురిని చాటించె
మటుమాయ గల్పించె మంత్రి పుంగవుడు
కత్తినే చూపించి కాంత నిందెచ్చె
ఏమందునే తల్లి ఇకజూడు మనుచు
మూలనుండిన పెట్టె ముందట బెట్టి
కండ్లని రొలకంగ కాంత దాబలికె
పడతిరో! నీవిభుడు ఫణిరాజు చూడు”
మనుచు సుందరి మోల నననిపై డించె
పెట్టె మూతను దీసి ఇట్టటు కదుప
ఫణిరాజు బుస్సున పడగెత్తి లేచె

బుట్టలోని నాగరాజును చూడగానే సుందరి చిత్తరువు లోని బొమ్మవలెనే నిలచిపోయినది. దుఃఖితరంగములు పొంగినవి. ఆమె మొదలు నటకీన వృక్షమువలె పడిపోయినది. ఆమె దేహములోని రక్తప్రసారము, నాడీసంచలనము ఒకింత సేపు నిలిచిపోయినవి!

అయిదు నిమిషములలో ఈవార్త కొలుపు కూటములో నున్న ధర్మాంగడ మహారాజునకు అంచెల మీద చేరినది.

నిలువబడిన పాటున తత్తరపాటుతో పాదచారియై బయలుదేరి అంతఃపురము ప్రవేశించినాడు.

అప్పటికి సుందరిలేచి విస్ఫూరితనయనములతో నాగరాజును తిలకించినది. హృదయములో రగులుకొన్న కార్పిచ్చు తెరలు తెరలుగా బాధించ నారంభించినది.

“అతరో మాయత్త అర్మిలీదేవి!
 నీపేరు జగతిలో నెగడు విఖ్యాతి
 నీవంటి పాపిష్టి నేనెందుగాన
 పాముకై నన్నిట్లు పట్టి తెచ్చితివి?
 నీ యొద్ద నున్నట్టి నెలతలకైన
 కనికరమేలేదు కఠినాత్మురాల
 ధర్మాంగదుండైన తగదన కిట్లు
 పాపిష్టి చేతకు పాల్పడెనమ్మ!
 పూర్వజన్మమునందు పాలతి మీ రిట్లు
 ఈలాటి కార్యము లెన్ని చేసితిరో!
 ఆ పాప ఫలమిది, అది మిమ్ము విడక
 ఈ జన్మమున మీకు నిట్లుగా పండె
 నరుని గర్భమునందు నాతి యీవరకు
 ఈ వింత లేదెచట వింతైనగాని
 చెప్పడు కథలైన చెప్పగా వినము
 పాడువు కథలుగాని పాడచూపలేదు
 నాలు యుగములందు నడవళ్ళు విన్న
 ఈరీతి లేదుగా ఎందైనగాని
 బుధులు పండితులైన భువి నింతవరకు
 ఈ వింత చెప్పట ఎప్పుడును లేదు
 ఏజాతి గర్భాన ఆజాతి బుట్టు
 ఇతర జంతువు బుట్టు టిలలోన లేదు
 ఈనాడు ఈవింత ఈభూమి జరిగె

ఎంత పాపిష్టులో ఈజగమందు
 నా యును ర్మివెంట నాతిరో వరలు
 పదునాలు జన్మాల పట్టి జరుగును
 ఇది ఘోరపాపంబు ఇది తగదనుచు
 పురమున ఒకరైన పాలతి చెప్పరటె?
 ఇటు కఠినాత్ములు ఈ భూమి నుండ
 కనకాపురంబంచు కలిగె పేరెట్లు
 పట్నంబులోనున్న ప్రజకొక్క బుద్ధె
 పట్టి వ్రాసిన యట్టి బ్రహ్మ ననవలెను
 పంచమహాపాప పట్టు మనంగ
 ఈ పట్టుమేగాని ఇకవేరె కలదె?
 పాముకు మనిషికి పరిణయ మిలను
 తగదని ఎవరును తప్పింపరైరి !
 భేరీ మృదంగాలు భోరుమనంగ
 తగిన రాణువతోడ తరలి వచ్చితిరి
 పట్టపగలె మీరు పట్టి కత్తికిని
 పరిణయము చేసితిరి ప్రజ్ఞ మీరగను
 పుడమిలోపల నన్ను పుట్టించు బ్రహ్మ
 ఇల నాథు సౌఖ్యంబు లిపు డీయరాదె?
 పతిలేని ఇటువంటి పడతి యౌవనము
 పాడింటి దీపంబు పగిదిగానుండు
 విభుని సౌఖ్యము లేని వెలది యుండంబు
 అడవిగాచిన వెన్నెలట్లాను గాదె
 నాముద్దు ముచ్చటల్ నాతి మావారు
 చూడగా మిక్కిలి వేడుకైయుండు
 అల్లుని కూతుని అటుమంచి గడియ
 తీసుక పోవగా నాశతో నుండు
 నావాండ్రు యాశలు నాయాశలన్ని
 బూడిద పన్నీరు పోసినట్లాయె”

ఈ విధముగా కఠినోక్తులొడుట వలన కొంతసేపటి కామెకు కలిగిన భావోద్వేగములోని పొంగు తగ్గినది. 'జరిగిన దేదో కర్మవశాత్తు జరిగిపోయినది. విభుడయిన నాగరాజును తీసుకొని పుణ్యక్షేత్రములన్నియు తిరిగి వత్తును. ఏ దేవుని మహిమ వల్ల నైన మానుషరూపము రాగలదేమో ప్రయత్నించి చూచెదను. నాయదృష్ట మేలాగున నున్నదో ఆవిధముగా కాగలదని నాగరాజుతోఁ గూడ తన పయనమునకు అత్తగారి యచుజ్ఞును సుందరి వేడుకొన్నది. అర్కిలీదేవి పాదములమీఁద వ్రాలి కోడలు వేడుకొనుచున్న సమయములో ధర్మాంగద మహారాజు వచ్చినాడు. కోడలి దుఃఖమున కతని రక్తము సీరై పోయినది. ఆమెను అనేక విధములనోదార్చి పయనము మానవలసినదని బోధించినాడు. లాభములేదని నిరుత్సాహపఱచినాడు. పెద్దల మాటలను మీఱరాదని స్త్రీ ధర్మముల నేకరువు పెట్టినాడు. సుందరి తన పట్టును వీడలేదు.

“ఈ పేరు మీఁద శేషుని ఏ పుట్టలోనో విడచి, నీవు దేశద్రిష్కరివి కాదలచితివా?” అని ధర్మాంగద మహారాజు కడకు నిష్ఠురమాడినాడు.

“ప్రపంచములోఁగల మహిమలన్నియు చూచివత్తును. ఈ విధముగా నయిన నామనసున కూరట కలుగనిండు. నాగరాజుతో తీర్థయాత్రలు సేవించుట వలన ఏమైన లాభము కలుగవచ్చునేమో? నన్ను వెళ్లనిండు” అని సుందరి అత్త మామలను దైన్యముతో ప్రార్థించి, అనుమతిని బడసినది.

నాగరాజును బుట్టలో నమర్చుకొని, తలపై ధరించి సుందరి రాజప్రాసాదమును దాటినది.

సర్వాలంకార భూషితయై-నవ్యనవనీత సమానమైన నిండు మనంబుతో - మధుర భావనతో - అపరూప సుందరుడని పేరుమోసిన భర్తతోడి సమాగమమునకై గతదినము వఱకును ఎదురుచూచి, అతనితోఁగూడ చంద్రశాలలో విహారములుసలుప నభిలషించిన తరుణి - నేడు పట్టుదుకూలములను విసర్జించి కాషాయాంబరములను ధరించినది-రత్నాభరణములను చుట్టాల హారములను తీసివైచి రుద్రాక్షమాలలు ధరించినది! సర్వత్థి సంసేవనము వలన శేషుని రూపము మాఱఁగలదను కొండంత యాశతో బయలుదేరిన రాజకుమారిని జూచి ప్రజలందఱును జాలిపడసాగినారు. యశావరాజ్య పట్టాభిషేక మహారత్నమునకై ఆయత్త పడుచున్న రామచంద్రమూర్తి కైకేయి వరముల వృత్తాంతమును విని చీనిచీనాంబరములను విసర్జించి, నారచీరలు ధరించి సీతమ్మతో దండకారణ్యమునకుఁ బయనమయిననాటి అయోధ్యాపురవాసుల దుఃఖముకంటె కనకాపురవాసుల దుఃఖము మీఱి పోయినది. దృఢసంకల్పయైన యువరాజ్ఞుని శుభాశీస్సులతో సాగనంపినారు.

సుందరి యత్తమామల హృదయములు చిన్నాభిన్నములయినవి. కోడలాడిన మాటలలో ఒక్కటిగూడ సంప్రదాయ విరుద్ధముగ కనఁబడలేదు. ఈశ్వర సాక్షాత్కారము కొఱకు కఠినములయిన నియమములతో తపస్సమాధికేఁగ సిరసంకల్పయైన గిరిజామాత వలెనే సుందరి వారి కంటికిఁ గనుపట్టినది. 'సంకల్ప సిద్ధియై-ఫలించిన ఆశాలతతో ఆమె తిరిగి పురప్రవేశ

శము చేయఁగలదేమో'యని ఆశించి, ప్రజలతో పాటు తాము గూడ ఆమెను దీవించి సాగనంపినారు.

ఏకాగ్రచిత్తముతో - పాదచారిణియై - ఆకలి దప్పులను నిగ్రహించి - కనబడిన రాతికి మ్రొక్కుచు-ఎదురైన పుణ్యసదిలో స్నానమాడుచు, దర్శనమొసఁగిన మహాత్ముల దీవనలను పొందుచు, ఘటిరాజుతో సుందరి దివ్యక్షేత్రములన్నియు తిరిగినది. కాని ఆమె కోరిక సఫలము కాలేదు.

తిరిగి తిరిగి సుందరి దేహము కృశించి సౌందర్యము వన్నె తఱిగిపోయినది-కేశములు జడలు కట్టినవి - నేత్రములు నల్లబడినవి - కాని ఆమె స్థిరచిత్తము కొంచెమైన సడలలేదు.

ధూళిధూసరములైన వస్త్రములతో - తడఁబడు పాదములతో సుందరి నైమిశారణ్యము ప్రవేశించినది. వటవృక్షచ్ఛాయలో నాసీనులయిన ఋషులను జూడఁగనే సంకల్ప సిద్ధియగునని యామె మనసులో ఎవరో ప్రబోధించినట్లయినది. గంపెడాసతో వారిని సమీపించి, నాగరాజును వారికి చూపి, మానుషరూపుని జేయవలసినదని దైన్యముతో వేడుకొన్నది.

నాగుపామును వివాహమాడిన సుందరినిచూచి ఋషులొశ్చర్యపడినారు. ఆమె చరిత్రను విని జాలిపడి, ఒకదిన మాశ్రయమిచ్చినారు. అంతవఱకు ఆమెపడిన శ్రమను-తిరిగిన ప్రదేశములను ఆమెనోటవిని-ఆబాల మనస్సైర్యమున కక్కజపడినారు.

“నీ కోరిక తీర్చవలసినదని మమ్మ వేడుకొనుచు న్నావా తల్లీ! మేము దేవుళ్లమా - దేవతలమా? మేమును నీవంటి సామాన్యులమేనమ్మా! భార్య పతివ్రతయైనభర్తకు సకల సౌభాగ్యములు కలుగఁగలవని పెద్దల వాక్యము. ధర్మ పురిలో బ్రహ్మగుండమును నదిలో పార్వతీ పరమేశ్వరులు నివాసమేర్పఱచుకొని, భక్తులు కోరిన కోరికలను తీర్చుచున్నారని విన్నాము. అక్కడికి నీవతిని తీసుకొనివెళ్ళి ప్రార్థించు”మని ఆమెను దీవించి పంపివారు.

సుందరి వారి యానతి ప్రకారము బ్రహ్మగుండమును సమీపించినది. ఒడ్డునఁజేరి, తలపై నున్న బుట్టనుదించి మూత తెరిచినది. ‘తనను మానుషరూపుని జేయవలసినదిగా సకల దేవతలను ప్రార్థించు సుందరిని ఆశ్చర్యముతోను, తన కొఱకు చేయుత్యాగమునకు కృతజ్ఞతా సూచకమైన వీక్షణములతోను చూచుచు ఆమెభక్తిగానమున పాలుగొను చున్నాడో’యను నట్లు పడగవిప్పి శేషుఁడు ఆడనారంభించినాఁడు. మఱి కొంత సేపటికి అతని హృదయములోని యారాటము కాఁబోలు - తళుకు తళుకున మెఱయు నయనములనుండి ప్రబద్ధలింప నారంభించినది. అతని మానసికావస్థల నెఱుఁగఁ బ్రయత్నములు సలుపుచున్న సుందరి, అతని రూపమును జూచి కడుపు తఱుగుకొని పోవునట్లు విలపించినది. ఆమె దుఃఖమునకు పంచభూతములును కంపించి పోయినవి.

నాగరాజును భూరుహములకు, నదులకు, ఒప్పగించి-
తాను స్నానమాడుటకు నదిలోనికి దిగఁబోయినది. సుందరి.

“పరిసహితముగా నీటమునిగినగాని నీకోరిక ఫలించ నేర”దని ఆకాశవాణి మేఘగంభీర స్వరమున పలికినది.

నాగరాజుతోడి స్నానమునకు సుందరి సంశయాకుల చిత్తయైనది. “రాజా! నీకన్నవారి దగ్గఱనుండి నిన్ను వేటు పటచి తీసుకొని వచ్చినాను. ఎన్నియో శ్రమలకోర్చినాను— నడచిన త్రోవను తిరిగి త్రొక్కిలేదు. తిరిగిన ప్రదేశములు తిరిగి దర్శింపలేదు—కాని—నా ఆశాలత ఫలించలేదు! నీకు మాను షరూపము నిప్పించలేక పోయినాను. తుదకు నీవీ గుండము పాలబడి పోవుదువా?”అని దీనాతి దీనముగా విలపించినది. ఆమె దుఃఖమునకు కొండలు పర్వతములు కరగి—కొనలనుండి జలమును స్రవించ జొచ్చినవి.

సుందరి నాగరాజునకు నమస్కరించి అతని దేహముతో తన గళసీమ నలంకరించుకొన్నది. ఉష్ణగుండములోదిగి, భక్త్యావేశమున ముమ్మాటు మునిగినది. మూడవసారి నీటిలో నుండి తలయెత్తగానే నవమన్మథమూర్తయైన సుందరుడు గళమున కృష్ణపాదములు మెఱయ సుందరి కట్టెదుట ప్రత్యక్షమయినాడు!

అశ్చర్యముతో సుందరి కన్నులను నులుముకొనుచు, తన కంఠమునకు పెనవైచుకొనిపోయిన నాగరాజు కొఱకు తడవిచూచినది. గళముననున్న మంగళసూత్రము మాత్రమే ఆమె చేతికి దగిలినది. భాస్కరుని కిరణముల కాంతి ప్రసరించి ఆమె పుస్తెలు మిలమిల మెఱయసాగినవి!

తన సాన్నిధ్యములో - బిత్తరిచూపులతో - నిలువబడి పోయిన ఆయువకుని లోకోత్తర సౌందర్యమునకు సుందరి విస్మయమొంది-మునుల దీవనలను స్మరించుకొని-యపరిమితా నందమునొంది నీటిలోనుండి యొడ్డునకుఁ జేరినది.

నూతన వాతావరణము నర్థము చేసికొనలేక-తా నెవరై నది ఎఱుంగక - ఆమె ననుగమించి యొడ్డునకు చేరినాఁడా సుందరమూర్తి.

సుందరి ఆనంద సముద్రపు వైశాల్యము ... నెఱుంగని తన్మయావస్థలో నిలచిపోయినది. ఆమె మానసము చందోదయము నందలి సముద్రమువలె పొంగి పరవళ్ళుత్రొక్కినది.

‘తాను వరుడు - ఆమె తన వధువు’ అను పరిజ్ఞాన మాయువకున కిసుమంతయినను లేదు. ఆ స్థితిలో ఆతనికి తన్నెఱ్ఱెరింగించుకొనవలెనో యెఱుంగని సంధిగమున సుందరి కొట్టుకొని పోవుచున్న సమయములో ‘యువతీ! నీ వెవ్వరిదానవు?’ అని ఆ యువకుడు ప్రశ్నించినాడు.

సంభాషణ నాతఁడే ప్రారంభించినందులకు సంతోషపడి తమ యిద్దఱి జీవితగాథలను సమగ్రముగా ఏకరువుపెట్టి - గ్రహించుమని సుందరి తన దక్షిణ హస్తమును చాపినది.

అతఁడు విస్మయముతో ఆమెను తిలకింపసాగినాడు. ఆమె చెప్పిన విషయములను విన్నతరువాత అతనికి కలిగిన సందేహము లనంతములు. మానవజాతి ప్రీతి పన్నగముద్భవించుటయు, పుత్రోదయమయినదని మంత్రి ప్రచారము

గావించుటయు, దూర దేశముననున్న రాజు కంటితో చూడ కయే త్రిలోకసుందరి యయిన తన కుమార్తెనిచ్చి-అత్యంత వైభవముతో వివాహము చేయుటయు, భర్త నెఱుంగకయే అతని కొఱకు నిరీక్షించుచు సుందరి అత్తవారింట కాపురము చేయుటయు, తుద కొకనాఁడు వారిని ప్రశ్నించి-అభయంకర రహస్యమును దెలిసికొని-భుజంగముతో తీర్థయాత్రలను సేవించుటయు, 'నాగుపామును ఎప్పటికయిన మానషరూపునిగా చేయఁగల'నన్న ఆత్మవిశ్వాసమా బాలికకుఁ గలుగుటయు, ఆహారపానీయములను విసర్జించి దీక్షతో-ఏకాగ్ర చిత్తముతో తిరిగి తిరిగి కడకు జయమొందుటయు, మొదలైన విషయము లన్నియు కట్టుకథలలోని యంశముల వలెనే అతనికిఁ దోచినవి. పామును చూడఁగనే పదిభారల దూరమున నిలచు మానవులు-పాలుబోసి భుజంగము నెఱుఁపెంచినారు? తన కుమారునిఁ జూపించి భుజంగముతో సుందరికి వివాహము గావించిన మంత్రీసత్తముని యుద్దేశ్య మేమయియుండను? ఈ బాలిక భయము విడచి పామును శిరసున ధరించి యిన్ని ప్రదేశము లెట్లు తిరుగఁగలిగినది? అతనిమానసములో ఉద్భవించిన ప్రశ్నపరంపరకు ప్రత్యుత్తరమొసఁగి, అతనికి విశ్వాసము కలిగించఁగలిగినవారు అక్కడ నెవరును లేకపోయినారు.

సుందరిస్థితి ఆయోమయమై పోయినది. “ఇంతకాలము తిరిగి తిరిగి-అప్తకష్టములుపడి-తుదకు తనకోరికలు ఫలించిన వనుకొనుచుండఁగా-క్రొత్త సమస్యలెదురైనవేమి? తనవృత్తాంతము సత్యమని సాక్ష్యమియఁగలిగిన వారెవరు?” అమె మొ

దటినుండియు దైవమునే నమ్మి జయమును చేపట్టినది-కనుక ఆదైవమునే పార్థించినది.

ఆసాక్షుశీల పార్థనలను సర్వేశ్వరుడు నిజముగానే ఆలకించినాడు. మేఘగంభీర భాషణములతో సుందరి కథనము నాకాశవాణి వినిపించినది. పరస్పరసంభ్రమావలోకనముల లో యువతీ యువకులు ముగ్ధులైనారు. వీక్షణము లొండొరులను పలుకరించుకొన్న వి-రసవంతములైన అనేకోదంతములు తెలుపు కున్నవి-ఉరడించుకొన్నవి- లాలించుకొన్నవి- కడకు సాయుజ్యము నందినవి!

వారి హృదయములు రాగరంజితములయినవి! వారి ద్దఱు రత్నాంగద మహారాజు నొద్దకువెళ్లి-సుందరి పరిణయమై అత్తవారింటికి వెళ్లినదాదిగా అప్పటి వరకు జరిగిన విషాదోదంతమును తెలిపినారు. వియ్యంకుడు చేసిన మోసమునకురత్నాంగదమహారాజు అగ్రహోదగ్రుండై యుద్ధమునకు తలపడినాడు. కాని కుమార్తెచే వారింపఁబడి, శుభాంతమయిన సుందరిచరిత్ర కానందమునొంది ధర్మాంగదమహారాజును కుటుంబ యుక్తముగా విచ్చేయవలసినదని యాహ్వానించినాడు.

ధర్మాంగద మహారాజు వియ్యంకుని యాహ్వానమునకు కంపించిపోయినాడు. కుటుంబ యుక్తముగా విచ్చేయవలసినదని యాహ్వానించినాడే! తనకుమారుడని చెప్పి ఏపుట్టలో నుండియైన పామునుదెచ్చి నమ్మించవచ్చునుగాని రత్నాంగదుని తనయ నెక్కడినుండి తీసుకొని రాగలడు? సుందరి ఎన్ని

చిక్కులు తెచ్చి పెట్టినది? దీనికంతకును మూలము ఆవృద్ధ ముత్రి! మొదటినుండియు మాయమాటలతో కథలల్లుచు తన ను-లోకమును-కడకు ముక్కు పచ్చలారని అమాయకురాలైన సుందరిని మోసము చేసినాడు. ఈ ఆహ్వానము విషయములో ధర్మాంగద మహారాజు ముత్రియూలోచనము నర్థించలేదు. రాణితోఁగూడవెళ్లి, రత్నాంగదుని పాదములపైఁబడి జరిగిన విషయములను చెప్పివేసి, తగురీతి శిక్షించవలసినదని పార్థిం చుటకు బయలుదేరి వెళ్లినాడు.

అక్కడ రాజప్రాసాదములో సుందరిచేత నిలువఁబడిన సుందరాకారునిచూచి విభ్రాంతిపడి- సంశయాశులుఁడై సుందరిదెస అనుమానాస్పదములైన చూడ్కులను బఱపినాడు. ఆచూపులకామె గడగడ లాడిపోయినది. ఎవరును నమ్మజాలని గాథలవలెనే ఆమె జీవిత ఘట్టములు జరిగిపోవుచున్నవి!

రాణి అర్మిలీదేవి హృదయము ఆయువకుని జూచినదగ్గ రనుండి అవ్యక్తానందముతో పొంగనారంభించినది. 'ఈ ఆలే ఖ్యతనూవిలాసుఁడు తనగర్భవాసముననే జన్మించినట్లయిన తన యదృష్టమునకు మేర లుండియుండునా?' అని నిట్టూర్పు సాగినది.

ధర్మాంగద రాజదంపతులకు గలగన సందియముల నాకాశవాణి తీర్చి-వధూవరుల మీఁద పుష్పాక్షతలు చల్లి దీవించినది.

వధూవరుల తలిదండ్రులు పొందిన ఆనంద మపారము, ఆకాశమంత పందిరివేయించి-కుమారునకు చిత్రాంగద నామమొసంగి-అత్యంత వైభవముతో సుందరీ చిత్రాంగదుల పరిణయమును పట్టాభిషేకమును చేసినారు.

ఆమె పతివ్రతా మాహాత్మ్యము ప్రపంచము నిలిచి నంతవఱకును సిరముగా నిలువఁగలదని గౌతమ మహర్షి అహల్యాదేవికి తెలిపి యామెను విస్మయపఱచినాడు.

4. ధర్మరాజు జూదము

ధర్మరాజొనర్చిన రాజసూయ యాగమునకు కుటుంబ సమేతుడై వెడలి, గృహోన్ముఖుడైన రారాజు చింతాకుల స్వాంతుడై శయ్యాగృహము వీడి బయట కాలిడలేక పోయినాడు. అతని మానసములో పెద్ద తుపాను చెలరేగినది. 'దయాధర్మముగ ధృతరాష్ట్రుని ఉండునని అర్థరాజ్యమును పొందునందను లెంతలో పెంపొందించినారు! నలుదిక్కుల దిగ్విజయము గాంచిన కాంతేయుల యశస్సు శీఘ్రగతిని దశదిశల వ్యాపించి పోయినదే! రత్నరజత సువర్ణమయమైన ఆక్షయ నిధులు పొందుసుతులకు ప్రత్యక్షమైనట్లే యున్నవి. లేకున్న బొక్కసములన్నియు అనతికాలములోనే సందులేక క్రిక్కిరిసి యుండగలవా? ఆ సభలో ఎక్కడఁ జూచినను - ఎవరినోట విన్నను దేవతర్పణములతోను, యథోచిత దక్షిణలతోను, అభీష్టదానములతోను, మహిదేవ తర్పణములతోను రాజసూయ యాగంబుచేసి - నానారాజపూజితుడైన యుధిష్ఠిరుడు ధన్యుడై నాడను పలుకులే మాటుమోగినవి. ఆపలుకులన్నియు ములుకులై రారాజును బాధింపఁజొచ్చినవి. మయ సభావైభవము రషణీయతరమై-మనోజ్ఞమై-తనను విస్మయ పఱచినది! ఆ సభావిశేషము లన్నియు అపూర్వములే. జలాశయములు భూప్రదేశములుగను, భూప్రదేశములు జలాశయములుగను కన్పడునట్టి వైచిత్ర్యము లాసభా భవనములో ఇముడ్చ బడినవి, రారాజంతటివాఁడు భ్రమప్రమాదములకు లోనై కట్టుపుట్టములను తడుపు కొనునట్లు చేసివేసినవి. అందును తనకు కలిగిన ప్రమాదమునకంటె పొందునందనులును

పాంచాలియు ఆ సందర్భమున తననుజూచి నవ్విసందులకు దుర్యోధనుని మనసెంతయో చిన్నబోయినది. పాంచాలి నలు దిశలను గెలుచుకొన్న పాండవుల పట్టమహిషియైన భాగాక-
నానారాజ మహిషులచే నీరాజనము లిప్పించుకొనుగాక! తాను రారాజు-అందును బావవరుసయైన అతిథి; ప్రమాద వశమున భూప్రదేశమనుకొని జలాశయములో కాలిడి, వస్త్రములను తడుపుకొన్నంత మాత్రమున ద్రాపది నవ్వి కేలి సేయుట నిజముగా సహింపరానిది! పరిభవానలముచే దహింపఁబడి-కలవరపాటుతోగృహోన్ముఖుడైన రారాజు, ఆనాటి నుండి నిర్వాప్తపారతకులొనై కృంగి కృశించిపో నారంభించి నాడు. బాల్యమునుండియు, మేనమామయగు శకుని రారాజు నెడ నమితవాత్సల్యముతో మెలఁగువాడు. మంచమున కంటుకొనిపోయిన మేనల్లుని జూచినతోడనే శకునికి దుఃఖము పొంగి పొరలినది, అతనిని జేరఁదీసికొని విషయము సంతయు రంగ్రహించిన వెనుక 'ఏదైన నుపాయమాలోచించి చెప్పెదను. నీవు నిర్భయముగా నుండు' మని శకుని ధైర్యమొసఁగి నాడు. ఎంతకును రారాజు నోటివెంట వెలువడునవి రెండే మాటలు- 'గర్వాంధయైన పాంచాలి నెట్లయిన సవమానము పాలుచేయవలెను-లక్ష్మీ సమేతులైన పాండుసుతులను దిగవొక్కవలెను.'

మంత్రాంగములో శకుని ఆరితేటిన వ్యక్తి. జూదమను మిషతో రారాజు తనయభీష్టములను సులభముగ నెఱవేర్చుకొనగలఁడనిఉపాయము చెప్పెను. ధృతరాష్ట్రనివద్దనుండిఅనుజ్ఞ పొందుమని శకుని మేనల్లునకు సలహానిచ్చినాడు. దుర్యోధ

ధనుఁడందులకు సంతసించి తండ్రిని జేరి, తనకు జూదమాడుచున్న కలుగుచున్న దనియు ధర్మజునిఁ బిలిపించు మనియు వేడుకొని నాఁడు. ధృతరాష్ట్రుఁడందులకు విదురుని సలహా నర్థించినాఁడు. ధర్మనియతిలో విదురుడు వ్యాసునియంశ కలవాఁడు కనుక జూదము అధర్మమార్గమున కవకాశ మొసగఁగలదనియు, వరుపాండు వంశముల శాంతికిని ఐకమత్యమునకును భంగము వాటిల్లఁగలదనియు తనకుఁ గలిగిన సందేహమును సూచించి నాఁడు. పుత్రమోహముచే ధృతరాష్ట్రునకు జూదమాడుటలో నెక్కువ హాని కానరాలేదు. ధర్మబద్ధమైన జూదము నాడుమని కుమారునకు సూక్తుల గఱపి, చక్కటి ప్రదేశమును జూద మాడుటకై ధృతరాష్ట్రుడు నిర్దేశించి ధర్మజుని కొఱకు విదురుని ఇంద్ర ప్రస్థమున కంపినాఁడు.

విదురునిఁ జూడఁగనే యుధిష్ఠిరుఁడు మాణిక్య మయ మైన సింహాసనమునుండి దిగ్గునలేచి-యెదురేగి-అర్ఘ్యపాద్యంబు లొసఁగి, ఆసీనునిఁ జేసిన పిమ్మట వచ్చిన కార్యమేమో సెల విమ్మని యడిగినాఁడు. జూదమునకై రారాజు వద్దనుండి వచ్చిన ఆహ్వానము నందుకొని, ధర్మజుడు తల్లికి వందన మాచరించి హస్తినాపురము వెడలుట కనుమతి నిమ్మని కోరినాఁడు. అనేక కడగండ్లుపడి-అప్పుడప్పుడే కుదుటఁబడు చున్న కుటుంబమును జూదమును నెపముమీఁద పెడదారిని తొక్కించుకొను కుంతీదేవి కుమారుని వారింపఁజూచినది. అంతలో “జూదములో ఆడని అసత్యము ఉండదు. ధనధాన్యములు రాజ్యములు ఒక త్రుటికాలములో చేతులుమారి అనేక సంక్షోభములకు దారితీయును. అన్నయ్యా! మనకా జూదపు

ప్రసక్తియేల?" అని సహదేవుడు ధర్మజుని వారించినాడు. "సాటిరాజు వినోదార్థము జూదమాడుట కాహ్వానింపగా మనకేమిలోపమని తిరస్కరింతును?" అని ధర్మజుడు హస్తినాపురమేగుటకు సకల సన్నాహములను చేసుకొని బయలుదేరినాడు.

కొమ్మల గట్టిన గుఱ్ఱాలవన్ని
అవియన్ని నడచెనే హస్తినాపురము
నీర్వోసి పెంచేటి నెలతలవ్వేళ
అందరు నడచిరే హస్తినాపురము
కొమరుగా మేలాతి గుఱ్ఱాలనెక్కి
కూరిమి వెలిపట్టు గొడుగులే బట్టి
హస్తాల బిరుదైన ఆయుధాల్ పట్టి

సైన్యము ధర్మజునివెంట నడచినది.

ధర్మజుల రాకను అల్లంత దూరమున రారాజుచూచి ఎదురేగి పాదప్రక్షాళనము చేయించి సింహాసనాసీనునిగావించి-పండుటాకుల కప్పురపు విడెమొసంగి కుశల ప్రశ్నలు వేసినాడు.

అంతలో శకుని జూదమునకు వలసిన పరికరముల నమర్చి ధర్మజునికెదుట రారాజును గూర్చుండ నియోగించి పాచికలను మేనల్లుని చేతఁబెట్టెను.

ధర్మజుని రాజ్యమును సకలమణిసువర్ణరజతమయమైన ఆతని ధనాగారమును, అన్నిటికంటెను ధనమహాంధత్వముతో మునిగిన ద్రావిడిని గెలుచుకొన వలెనను ఉత్సాహముతో గుటకలు మ్రింగుచు రారాజు పాచికల నెగద్రోసెను.

మొదటి మూడు పందెములలో రారాజు ధనకనకవస్తు వాహనములను ధర్మజుడే గెలిచినాడు. ఈర్వానలముచే దహింపబడుచున్న రారాజు హృదయమునకు ధర్మజుని విజయము అగ్నిలో నాజ్యమును పోసివట్లయినది. దుర్యోధనుడు చివాలున సింహాసనము మీదినుండి లేచి, శకునిచేతికి పాచి కలనిచ్చి తిన్నగ పెద్దమ్మనగరి కేతెంచినాడు. జ్యేష్ఠాదేవికి సాష్టాంగ దండప్రణామంబు లాచరించి చేతులు జోడించుకొని వినమ్రుడై, ధర్మజునితో జూదమాడఁగా తనకు ఓటమి కలిగినదని వలవల యేడ్చి ఆమెను శరణుజొచ్చినాడు.

“ధర్మజునితో జూదమాడవలదని ఎంత చెప్పినను నీవు వినవుకదా! అయినను నాచేతనయినంత వఱకు ప్రయత్నించెదను” అని జ్యేష్ఠాదేవి తన చెల్లెలయిన లక్ష్మీదేవితో సంభాషింపవలెనని ఆమె నగరి కేతెంచినది. పెద్దక్కగారి దర్శనముచే లక్ష్మీదేవికి గుండెజల్లుమన్నది, ‘ఎవరి రాజ్యములకు చేటు రానున్నదో-ఏకుటుంబము ఆపదల పాలగునో’ యని ఆతల్లి వణకే పోయినది. అక్కచెల్లెండ్ర కుశలప్రశ్నలయిన తరువాత, ధర్మజునితో రారాజు జూదమాడుటను జ్యేష్ఠాదేవి చెల్లెలికి వివరించి చెప్పి—

సాగసుగా ధర్మజుల్ జూదమ్ము లాడ
ఓడెనే రారాజు ఒక్కటొక్కటిగ
తన రాజ్యములనోడి తరలె నాకడకు
చేర వచ్చిన వాని చెడగొట్టుటకును
మనసొప్పదే నాకు మహాలక్ష్మి వినుమ

అని రారాజునెడ తనకుగల సానుభూతి వెల్లడించినది.
“అదిగాక పాండవులేమైన అన్యాయము నెఱుంగని వారను
కొంటివా?

ఆ బ్రహ్మ విపులు నానందమొంద
తగు రాజసూయమ్ము తాజెసినాడు
వీధి వీధులగట్టి విస్తళ్లు వేయ
ఆ యజ్ఞశాలకు నంత నేబోతి
కూతుళ్లు తానును కుడువ బోవంగ
అకులు వేసుక అచట మేముండ
కూతుళ్ల భీముండు కోపించె జూచి
అడుదానవు నీవు అది నీతిగాదు”

అనుచు నన్ను పదిమందిలో అవమానపఱచినాడు.
అక్కడనున్న వారెవరును భీముని వారింపలేదు. అప్పుడు, అవ
మానమును భరించుకొనలేక నేను ఆకుటుంబము నకు శాపము
పెట్టితిని.

చేటలో నిల పండ్లు నెరపిననాడు
అనాడు నినుగొల్తు నని పల్కితనెను
కుంచమ్ము వారగా కొల్చిననాడు
అనాడు నినుగొల్తు నని పల్కితనెను
తనరగా అరికాలు తడవని నాడు
అనాడు నినుగొల్తు నని పల్కితనెను

అనాటిశాపము నాకిప్పుడు జ్ఞప్తికి వచ్చినది. శాపము
నకు తరుణము సమీపించినది. కనుక నీవు బయలుదేరి మొగ
మోటములేక-

నీవేగి ధర్మజు నేలనురాచి
రారాజు పొందవే రమణిరో! నీవు

అని మహాలక్ష్మిదేవిని బలవంత పఱచినది. లక్ష్మిదేవి చంచలచిత్తయైనను ధర్మజుని సుగుణములకు కట్టుబడి పోయినది. యుధిష్ఠిరుడన్న సామాన్యుడా? సకల జనావళిచే పూజింపఁబడుచున్న లోకోత్తర తేజోధర్మ నిరతుఁడు. అతని కెగు తలపెట్టుట లోకమునకే కీడెంచుట వంటిది.

అలికి వీడిన యట్టి యాగడవలను
తా నెన్నడునుగాని దాటడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
దివ్వెలేని గృహము దెసకూడ నెందు
చూడ్కుల బఱపుచు చూడడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
ఇంట ముగ్గులు లేక యుంటను జూచి
వడిమీర నాయుంట నడవడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
నీరాడ లేనింట నిలువడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
ఆడిమిగులు జలమాడడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
కట్టి వీడిన పల్వ కట్టడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
అల సానపై గంద మలదడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
పక్షపాతము సభ పలుకడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడ బాయలేను
పాళ్ళలో భేదమ్ము పంచడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
అయ్యో! మాపులు చూచు దుయ్యడే రాజు

ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
జంటగా పెండ్లిండ్లు సల్పడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను
సంధ్య చాకలి వీధి సాగడే రాజు
ఏ ధర్మనందను నెడబాయలేను

అటువంటి ధర్మశీలుని నేనెడఁబాయఁగలనా? ఆ సద్గుణ
రాశి సన్నఁబాసి యిడుమలు వడుచుండ నేను చూడఁగలనా?
అది నాచే గానిపని-ముమ్మాటికి కానట్టిది. ధర్మనందనుని
వీడి రారాజు నభిమానించు మనుచున్నావుగాని దుర్యోధను
నంతటి అక్రమ పురుషుని-అధర్మని ఎక్కడను గానము.

అలికిన గడపను నటు దాటువాడు
ఆ పాపకర్ము నే నంటగా లేను
నట్టింట చిట్టాక మట్టినవాడు
ఆ పాపకర్ము నేనంటగా లేను
దూలమ్ము లేనిల్లు దూరినవాడు
ఆ పాపకర్ము నే నంటగా లేను
అడమిగులు జల మ్మాడినవాడు
ఆ పాపకర్ము నే నంటగా లేను
కట్టి వీడిన వల్వ కట్టినవాడు
ఆ పాపకర్ము నే నంటగా లేను
పాళ్ళలో భేధమ్ము పంచేటివాడు
ఆ పాపకర్ము నే నంటగా లేను
వాడిపోయిన పూలు వాడేటివాడు
ఆ పాపకర్ము నే నంటగా లేను

అని వగచినది. తన మాట కెదురాడిన చెల్లెలిని
చూచి జ్యేష్ఠాదేవి అగ్రహముతో చీత్తారము గావించినది.

వయసులో చిన్నది యయిన మహాలక్ష్మీదేవి అక్కగారి మాటను మన్నించి రారాజు ననుగ్రహించక తప్పినది కాదు. తత్ఫలితముగా రారాజు పండ్లములను గెలుచుటయు ధర్మజులు ఓడిపోవుటయు సంభవించినది. ధనకనక వస్తువాహనములు ధర్మనందనుని చేతినుండి దాటిపోయినవి. మఱుపండ్లములలో రాజ్యమును, తమ్ములను, తరువాత పాంచాలిని క్రమముగా యుధిష్ఠిరుడు ఓడిపోయెను, రారాజు సంతోషము పట్టజాలక పోయెను.

కురువృద్ధులును, పుత్రశతంబుతో ధృతరాష్ట్రుడును, కర్ణవికర్ణ గౌతమ ద్రోణాశ్వత్థామలు మొదలగు వారును అలకరించిన ఆ సభలో దుర్యోధనుడు విజయమొందిన మత్తతచే, పలువురు వినుచుండ, పాంచాలిని సభలోనికి తోడి తెమ్మని తన కడగొట్టుతమ్ముని అంతఃపురమునకు పంపినాడు.

అల ధర్మజుల్ గట్టు అంబరాల్ గట్టి
అల ధర్మజుల్ వేయు హరముల్ వేసి
అల ధర్మజుల్ బట్టు ఆయుధాల్ బట్టి
అల ధర్మరా జెక్కు అశ్వము నెక్కి

రారాజు తమ్ముడు రాజశీవితో అంతఃపురము ప్రవేశించి పాంచాలియెదుట నిలువబడినాడు. ఆతనిని గాంచిన పాంచాలి వెలవెలబోయినది. ద్యూతశాలనుండి దుర్యోధనుడు సోదరుని బంపుటలో ఆమెకెన్ని సంశయములో కలిగినది. అయినను ఆమె ధీరచిత్తముతో ఆతని కెదురుబోయి 'జూడవు శాలలోని విశేషము లేమయ్యా మఱుదీ!' అని ప్రశ్నించి లోనికి తీసుకొని వెళ్లినది. విజయసూచకమైన మంద

హాసము ముఖముమీద చిందులాడగా - “మాతన్నగారు గెలచినారు. ధర్మజుడు ఓడిపోయినాడు. నిన్ను నిలువబడిన పాటున సభలోనికి తీసుకొని రావలసినదిగ నన్ను పంపినారు.” అని ఒర్రపైన చేయిడి పలికినాడు.

“నేను వదినెగారినని నాతో వరుసలాడు చున్నావట య్యా! పాండవులుగాని కౌరవులుగాని నన్ను సభలోనికి తీసుకొని రమ్మనగా ఎప్పుడైన విన్నామా?” అని పాంచాలి మఱిదిని మందలించింది.

వచ్చిన వ్యక్తి సేవకుడైన యెడల ఈ పలుకులకు వెను దిరుగువాడే, కాని ఆవచ్చిన యాతడు శకుని మేనల్లుడును రారాజు తమ్ముడును అయిన రాచమొలక. పాంచాలి మాటల కాతడు వెనుకకు తగ్గక -

వదిన గారివి కావు వరుసలులేవు

నిక్కము పాంచాలి నిన్ను రమ్మనెను

అని రెట్టించిన అధికారముతో పలికినాడు. అతని మనోగతము నెఱిగిన ద్రాపది “నేను స్నానమాడినగాని రాజుల యెదుటకు రానువీలులేదు” అనిసాకు చెప్పిత్తప్పుకొన్నది. రారాజు సోదరుడు ఆ మాటతో వెనుకకు తిరిగినాడు.

ఈస్వర్గానలముచే దగ్ధమగుచున్న దుర్యోధనుని మాన సము అంతటితో ఊరకుండగలదా? వయసున పిన్నయైనను తనతో సమాన ప్రతిభగల దుశ్శాసనుని పాంచాలి వద్దకు పంపినాడు. పాంచాలి వెనుకటి వలెనే తనను పిలువ వచ్చిన

మఱిది కేదురువచ్చి విశేషము లేమని ప్రశ్నించినది. ఆతఁడు దుర్యోధనుని యాసతిని వినిపించి బయలుదేఱవలసినదిగ ఆమెను త్వరపెట్టినాఁడు. పాంచాలి వెనుకటి మాటలనే చెప్పి తప్పించుకొనఁ జూచినది. దుశ్శాసనునివద్ద ఆమె చెప్పిన సాకులు చెల్లలేదు. “నీవు స్నానమాడు వఱకును నేను నిలచి యుందును” అని ఆమె స్నానమునకు తగిన యేర్పాటులను వేగముగచేసి, స్నానమాడిన పాంచాలిని కొప్పబట్టి యిడ్చి బలిమితో రథముపై కూర్చుండఁ బెట్టుకొని సభలోనికి తీసికొని వెళ్ళినాఁడు.

ద్రాపదిని చూడఁగనే, ఆమె ధరించిన వస్త్రముల నపహరింపుమని రాద్రావేశముతో దుర్యోధనుఁడు తమ్మున కాజ్ఞయిచ్చినాఁడు.

ద్రాపది మానసము తలఁజిల్లిపోయినది. ‘నలుదిశలను గెలచి, పదుగురు మెచ్చగా, రాజసూయయాగము చేసిన తన పతు లేమయినారు? దుర్యోధనున కింతటి యధికార మెవరొసఁగినారు?

అక్షోహిణీబల మంతయు గలిగి
ధర్మజు లేమైరి ధరణి లోపలను?
బిరుదు బింకము గలు భీముడు లేడె?
అస్త్రాల మేటియౌనర్జును డేడె?
కవలవా రిద్దరు కానివా రెరొ?

అని వాపోయినది. దీనవదనముతో పాంచాలి సభ నంతయు వెదుకగా తలలు వాల్చిన పాండవు లామె కంటికిఁ గనిపించినారు. అంతలో మదోన్మత్తుఁడైన దుర్యోధనుఁడు

ద్రాపదికి తన యంకమును చూపి చేసెగ చేసినాడు. పాంచాలి ఆకలిగొన్న సింగమువలె కన్నుల నిప్పులు కురియగా—

“రహి గాజు మెరసితే రత్నమే యగునో?
మణి నలు పైనంత మసిబొగ్గె యగునో?
కాలువ లెన్నైన గంగకు సాటె?
చిరుపాము పడగెత్త శేషుడే యగునో?
వృక్షము లెక్కిన పక్షులన్నియును
ఇల గరుత్మంతున కిడెనె యెందు
భువి చిట్టికరణాలు భూపులమంచు
రచ్చకెక్కిన ధర్మరాజు లొదురట?”

అని తృణీకారముతో మాట్లాడినది. పాండవుల ఐశ్వర్యమునుగాంచి సహించలేక— సుహృద్ద్యౌతమను నెపమమీద ధర్మజునోడించి, పాంచాలిని తన దాసిగా చేసుకొన నెంచిన దుర్యోధనున కీమాటలు చెలికెక్కునా? గెలుపొందిన గర్వముతో రారాజు దుశ్శాసనునకు చేసెగ చేయఁగా, మితి మీటిన ఉత్సాహముతో నాతఁడు కృష్ణ వలువను బట్టి యీడ్వసాగినాడు. ఆ ఘోరమును చూడలేక సభాసదులందఱు తలలువాల్చి మానముద్రలో మునిగిపోయినారు. సనాథ యయ్యును కృష్ణ అనాథవలె దీనజనావనుడైన శ్రీకృష్ణుని శరణు జొచ్చినది.

పాండవులందఱులూను ఉద్రేకించిన మానసమును పట్టజాలనివాఁడు భీమసేనుఁడు. యుధిష్ఠిరుఁడు రాజ్యమును ధన కనకవస్తువాహనములును, కడకు తమ్ములను పణముగాబెట్టి ఓడిపోవు నంతవఱకును ఆతఁడు అతికష్టముతో మనస్సు నణఁచుకొని సహించగలిగినాడు. తరువాత పాంచాలి పణ

ముగాఁ బెట్టి నప్పుడే రోషమును శౌర్యమును విజృంభించఁగా అతఁడు ఆననమునుండి లేవ బ్రయత్నించినాఁడు. చూచుచుండఁగనే దుర్యోధనుఁడు తమ్మునిఁబి పాంచాలిని సభకు పిలువ నంపుటయు—దుశ్శాసనుఁ డామెను కొప్పుబట్టి సభలోని కీడ్చి తెచ్చుటయు—గర్వోన్మత్తుడైన దుర్యోధనుఁడు కృష్ణ కట్టిన పుట్టముల నపహరింపుచుని తమ్మునితో ననుటయుఁ జూచి భీమసేనుఁడొక తాళలేకపోయినాఁడు. అర్థాంగి నాస్థితిలో గాంచిన భీముఁడు తన సోదరులను తిలకించి, వారి కెవరికిని ధైర్యము లేదని గ్రహించి, అనుజులు వారించినను ఆగక, రోషావేశమున లేచి నిలువఁబడినాఁడు. “కురువృద్ధులు, గురువులు, బంధువులు ఇందఱు పరివేషించియున్న యీ సభలో—నలుగురు చూడఁగా ద్రాపది నిట్లవమానించిన తులువను వధించి రక్తపానము చేయకపోయినట్లైన పెద్దల కపచారము చేసినవాడనగుదు” నని ఉచ్చైస్వరముతోఁ బలికినాఁడు. సభాసదులందఱు దుర్యోధనుని దుండగములకు, ధృతరాష్ట్రుని బుద్ధిహీనతకును లోలోపల నిందించుచు కలవరము చేయ సాగినారు.

ఇటు పాంచాలి వలువల నపహరింపఁ దలపెట్టిన దుశ్శాసనునకు దేహము చెమర్చి—చేతులు లాగుకొని పోనారంభించినవి. అతఁడు లాగినకొలఁది పాంచాలి చేలాంచలమతి దీర్ఘమై కుప్పలు కుప్పలుగ పెరిగిపోయినదిగాని ఆమె దేహముపైనుండి వస్త్రియు వైదొలగలేదు!

చూపదుల నీదృశ్య ఘాశ్చర్యంబుధిలో ముంచివేసినది. రారాజు నోరు తెఱచుకొని నిశ్చేష్టుడై చూచినాఁడు.

తన్నవమానపఱచిన దుర్ణయపరుల నాశనము చూడనిది తానుకురులను ముడువనని ఘోరప్రతిజ్ఞ చేయుచు పాంచాలి రారాజునుజూచి 'ధర్మజులతో ఆడిగెలచుటకాదు-నాతో ఆడి రాజ్యమును గెలుపు'మని ధీరత్వముతోఁ బలికినది. అత్యాశా పరుడైన రారాజు పాంచాలితో జూదమాడ నుద్యుక్తుడై తగు నేర్పాట్లుచేసి ఆమె చేతిలో పాచికలు పెట్టినాఁడు.

ఆమె తృణకారభావముతో పాచికలను కాలదన్నుచు మొదటి పందెమునకు ఏవురు పతనములను, రెండవ పందెమునకు రాజ్యమును-తరువాతి పందెములకు పాండవు లోడిపోయిన ధనకనకవస్తువాహనములను క్రమముగా గెలుచుకొన్నది.

అంతలో శకునివచ్చి "ఇంత బ్రతుకుబ్రతికి ఆడువారి తోనా నీవు జూదమాడునది? అయినను ఆడువారి సంగతి నీకు తెలియనలున్నది.

ఆడవారికి కాదె అగ్నియే తోడు !

ఉడికేటి యన్నము తొడికి బూచేరు

కాలేటి కొరవుల కళ్ళతన్నేరు

అందునను పరమపతివ్రతయైన పాంచాలితో ఆడిగెలువ వలెననుకొనుట నీ వెఱ్ఱితనము కాదా? నీవుగెలిచిన వన్నియు తిరిగి పోయినట్లేకదా!" అని నిరుత్సాహ పఱచెను. రారాజు ఆటచాలించి లేచునంతలో అంతఃపురమేగిన ధృతరాష్ట్రుఁడేతెంచి దుర్యోధనుని ముఠలించి కోడలిని బిలచి "అమ్మా! నీవు కోరిన వరముల నిచ్చెదను కోరుకొను"మని పలికెను.

పాంచాలి సంతసించి తన పతులను దాస్య విముక్తులుగా చేయుమని కోరినది. ధృతరాష్ట్రుఁడందుల కంగీకరించి

రెండవ వరము కోరుకొనుమని పలికినాడు. పాండవులకు వారి యాయుధములను ప్రసాదించుమని కృష్ణ కోరినది. ధృతరాష్ట్రుడందులకు ఆమోదించి మరొక వరమును కోరుకొనుమని కోడలిని ప్రోత్సహించినాడు.

ద్రుపదనందని ధర్మాధర్మముల నెఱిగిన పౌరీష. ఆపత్సమయములలోకూడ ధర్మము నెదిరించునది కాదు. వృద్ధరాజు తనపక్షమై కోరిన వరముల నిచ్చుటకు సంసిద్ధముగా నుండెనని తనకధికారములేని వాటిని వెంగలివలె కోరునా? వెంటనే ధృతరాష్ట్రునకు మ్రొక్కి “వైశ్యసతికి ఒక వరమును, సత్త్వత్రియ సతికి రెండు వరములును, శూద్రసతికి మూడును, విప్రసతికి నూరు వరములును అడుగు. నధికారము కలదు. నాకు రెండు వరములను మాత్రమే కోరునధికారము కలదు. కనుక నేనుకోరిన రెండువరములను ప్రసాదింపు”మనిపలికినది.

వృద్ధరాజు సంతోషించి పాండవులను బిలచి ‘సద్ధర్మురాలైన ద్రౌపదితో రాజ్యము నేలుకొనుడని దీవించి పంపినాడు.

5. ఊర్మిళాదేవి నిద్ర

శ్రీ రామ భూపాలుడూ-పట్టాభిషిక్తుడై-కొలుపుండగా
భరతశత్రుఘ్నులపుడూ-సౌమిత్రపరుస-సేవలుసేయగా
మారుతాత్మజులప్పుడూ-రాఘవుల-చేరి పాపములొత్తగా
సుగ్రీవుడా కొలువులో-నమ్ముడై శోభిల్లి-కొలుపుండగా
తుంబురుడు నారదుడునూ-ఏతెంచి-తోడగానముసేయగా
సనకాది మౌనీంద్రులూ-కొలుపులో-శాస్త్రములు తర్కించగా
పొంగిదేవతలు కొలుచా-ఉదయాన-పుష్పవర్షముగురిసెసూ

ఆదివ్యమహూర్తమున జానకి సభనంతయు నొకసారి కలయఁజూచి తెప్పపాటుకాలము తనదృష్టిని లక్ష్మణ దేవర ము ఖముమీఁదికి సారించినది. సోదరుని యెడల అత్యంత శ్రద్ధయు, అమితమైన గౌరవమునుగల లక్ష్మణస్వామి, భక్తిపారవశ్యములో, తనఅన్నగారు అష్టకష్టములు పడి-లోకకంటకుల నణచి-సకల దేవతలును మెచ్చగా-తిరిగి అయోధ్యాపురము ప్రవేశించి నారను సంతోషములో మునిగి ఉన్నాడు. అంత సంతోషములోను-ఆయన ముఖము మీఁద విచార రేఖలు సీతమ్మకు పొడచూపినవి. ఆ విచారము భార్యావియోగ వేదనా పరితప్తత కాదుగదా! పదినెలలపాటు తామిరువురు ఒకరి ఎడబాటునొకరు సహించుకొనలేక-కుంగి, కృశించి భాస్కర దర్శనములేని పద్మమువలె వాడిపోయిన విధము ఆమెకు జ్ఞప్తికి వచ్చినది. తాను అశోకవనములో- రాక్షసీజనవీడి తయై-శ్రీరామదర్శన లాలసయై-రామనామము జపించుచు-

దినమొకయుగముగా గడపిన విధము స్మృతికి వచ్చి, ఆ మె
యొడలు జలదరించినది, పూర్వచంద్రునివంటి మొగము వాడి,
ముకుళించుకొని పోయినది. శ్రీరామపార్శ్వవర్తిని యయినను
భర్తృవియోగవేదనాభరమును తలచుకొని క్షణకాలము
కన్నులు మూసికొన్నది. దుఃఖజలధిలోని అగాధములను
గాంచినది సీతమ్మ. కనుకనే పదునాలుగేండ్లుగా భార్యను
విడచి, తమ యిద్దఱును ఛాయవలె అనుసరించుచు-కంటికి
రెప్పవలె కాచిరక్షించి, కష్టసమయములో అన్నగారికి తోడు
నీడయై-తమ్మను అయోధ్యాపురికి తోడ్చెచ్చిన లక్ష్మణదేవర
హృదయము గాఢమైన వేదనలతో అలముకొని పోవుట
ఆతల్లి చూడలేక పోయినది. ఆమె హృదయము కరిగి
పోయినది.

సభాసదు లందఱు మనోరంజకములయిన వివిధగోష్ఠు
లలో మునిగి పోయినారు.

తమ్మునివిషయము అంతవరకును శ్రీరామచంద్రునికి
జ్ఞప్తికి రాకపోవుట సీతమ్మ భరించలేకపోయినది. లక్ష్మణ
స్వామిని ఊర్కిళచేతకు పంపవలసినదని శ్రీరాముని వేడు
కొన్నది. ఆయన తన పొరపాటునకు చింతించి, అమితవాత్సల్య
ముతో తమ్మునిదీవించి ఊర్కిళాంతఃపురమునకు పంపినాడు.

అంతఃపురప్రవేశము కావించిన లక్ష్మణుడు, ఊర్కిళా
దేవితల్పమున కెదురుగా నిలువబడి పోయినాడు.

పదునాలుగు సంవత్సరములనుండి తన ఆదేశము నను
సరించి-షడూర్ములను నిగ్రహించి జడపదార్థమువలెనుష్ణుప్త్య

వస్థలో ఊర్మిళ మునిగిపోయినది. ఇతరప్రపంచమెఱుంగదు-
తన వియోగముకూడ ఎఱుంగదా? తపస్సమాధిలో మునిగి
పోయిన మానివలె నున్నది. ఇప్పుడు తనతపము సిద్ధించినదని
ఎఱుగడేమి? అమాయకురాలు! ఇంక ఆతఁడు ఒకత్తుని
కాలమైనను సహించలేడు.

మృదువుగా ఆమెకు జాగ్రదవస్థను కలిగించఁదలంచి,
ఆమె సుందరితనవల్లకపై పచ్చడమును నడలించినాడు.

ఊర్మిళ తపోభంగమైన మునివలె-పీడితనాగినివలె అదరి
పడి లేచినది. కాని నిద్రచుత్తు పూర్తిగా విడకపోవుటచే తన
యెదుట సాక్షాత్కరించినదెవరో తెలిసికొనలేక పోయినది.

అయ్య మీరెవ్వరయ్యా-మీరింత-యాగడఘ్ననకొస్తిరీ
దారిగొందులు వెదకుచూ-మీరింత-తవ్వసేయగ వస్తిరీ
ఎవ్వరాలేనివేళా-మీరిపుడు-ఏకాంతమున వస్తిరీ
మా తండ్రి జనకరాజు-వింటేను-మర్యాద మరి దక్కదూ
మా యక్కబావ విన్నా-మికప్పుడు-ప్రాణముల హనివచ్చూ
మాయక్క మరది విన్నా-మిచ్చిపుడు-మనగనీయరుజగతిలో
హెచ్చైన వంశానికీ-అపకీర్తి - వచ్చె నేమిసేతూ
కీర్తిగల యింటబుట్టి-అపకీర్తి-కీడయ్యె నేమిసేతూ

అతఁడెవరో అన్యుడు - అక్రమముగా అంతఃపుర
ప్రవేశముచేసి దుర్మార్గమున కొడిగట్టినాడని ఆమె తలఁచి
నది. తమవారి పేరుప్రతిష్ఠలు వంశగౌరవమును తెలిపి అతనిని
నుందలించినది. తనస్థితికి విచారపడినది.

స్త్రీతారాముల ననుసరించి అరణ్యములో నివసించినది మొదలు లక్ష్మణుడు ఇతరప్రపంచమును విస్మరించినాడు. అతని దృష్టికి కనుపించినది ఇద్దఱే-అన్నగారు, వదినగారును. అతడు చేయఁబూనినది వారిసేవ ఒక్కటే. నిద్రను సహితము అరికట్టి వారిపాదములనే కొలచినాడు. ఈ తీరుగా దీక్షతో పదునాలుగు సంవత్సరములు గడపినాడు. నేటికి పూజ్యురాలైన వదినగారి పుణ్యమున ఊర్విశ చెంతకు వచ్చు భాగ్యము కలిగినది. ఆత్మేశ్వరిని చూడఁగనే లక్ష్మణుని బుద్ధికి వికాసము, దేహమునకు ప్రకాశమును కలిగినవి. సుషుప్తిలో నున్న కాంతకు సంభ్రమముతో తనను ఎఱుక పఱచు కొన్నాడు.

లక్ష్మ:— శ్రీరాము తమ్ముండనే-

ఊర్మి:— అతడనగ-సృష్టిలో నొకరు గలరా?

లక్ష్మ:— జనకు నల్లుడ గానటే-

ఊర్మి:— భూమిలో-జనకులనగా నెవ్వరు?

లక్ష్మ:— పుడమినుండి బుట్టినా-సీతకూ-ముద్దు మరదిని గానటే!

ఊర్మి:— సీతయనగా నెవ్వరూ-భూమిలో-సృష్టియనగా నెరుగనా?

లక్ష్మ:— నెలత యూర్మిశవందురే-నీపేరు-నిక్కమూదాచెదేల?
 శ్రీరాము నెడబాసియూ-అక్షణ-సీతమ్మ చెరబోయెనూ
 కేలిమ్ము ఇందువదనా-లోకాప-కీర్తికే లోనొదునూ
 సీత మరదిని గానటే చేడరో-చేరిదయనేలుకోవే

ఇంతదూరము లక్ష్మణస్వామి ఇన్నివిధములుగా వేడుకొన్నప్పటికిని ఊర్మిళాదేవి హృదయము అనుమానరహితము కాలేదు. రఘువంశసోదరుల పరాక్రమము నడలునదికాదే అని ఒకింతసేపు శంకించి, తిరిగి ప్రశ్నించినది.

సింహవిక్రములు మీరూ - ఉండగా - సీతెట్లు చెరబోయెనూ?
రాజ్యాధిపతులు మీరూ - ఉండగా-రమయెట్లుచెరబోయెనూ?
రామలక్ష్మణులు మీరూ - ఉండగా-రమయెట్లు చెరబోయెనూ?

అని తమవారిని గుఱించి తన గొప్ప హృదయమును బయటపెట్టినది. 'దశరథుని కొడుకులు, కోడండ్లు అనగా సామాన్యులను కొన్నావుటయ్యా?' అని ధీరవచనము లాడినది.

కాలవిధి గడువ వశమా-ఎవరికిని-కనగ నాబ్రహ్మకైనా
పడతి ఆయోధ్యవెడలీ-మేమొక్క-పర్ణకాలలో నుంటిమీ
స్వర్ణమయ మాయమ్మగమూ-ఆపర్ణ-కాల వాకిట జొచ్చెనూ
స్వర్ణమ్మగమును తెమ్మనీ-మీయక్క-స్వామి కాళ్ళకు మ్రొక్కెనూ
విల్లంబు చేతబట్టి-శీరామ-వీరుడూ వేటకరిగె
విల్లంబు తగులగానే-మ్మగమొక్క-వింతైన కూతగూసె
'హాసీత హలక్మణా'-యని కూయ-అతిప భీతిలి పలికెనూ
నన్ను బొమ్మని పలికెనూ-ఎరుగవూ-నాతల్లి వద్దంటిని
కర్ణ కూలంబులయినా-ఎన్నయిన-కఠిన సూక్తుల నాడెనూ
గెఱగీసి యానబెట్టి-నేబోతి-తెఱవ మాయన్న కడకూ
పోయినంతా వేగమూ-రావణుడు-మాయవేషము వేసుకా
నారాయణ యని వచ్చి-ఎదురుగా-నలినాకికడ నిల్చెనూ
హరిభక్తు డనుచుతోచి-అమగువ-అతివేగ-భిక్షపెట్టె

పదితలలు చూపగానే-అచేడె-పడిమూర్చలో మునిగెనూ
 గడ్డతో పెల్లగించి-ఎత్తుకొని-కడకు లంకకు బోయెనూ
 పసిడి మృగమును బట్టుకూ-శీరామ-భద్రులూ ఏతెంచిరి
 చాల వనమెల్ల వెతకి-ఆపర్ణ-శాలెల్ల వెతకి యలసి
 కిష్కింధ పర్వతానా-వెదుకగా-కేల్మొడ్చి సుగ్రీవుడూ
 కొసల్య తనయులనుచూ-ఆతండు-కానుకలు తెచ్చిచ్చెనూ

దుఃఖాశ్రవులతో కన్నులు నిండగా 'ఆనగలు జానకి
 దేవివేమో చూడు'మని శ్రీరాముడు తమ్మన కాదేశించి
 నాడు. ఆదేవి ముఖసందర్శన మెప్పుడును లక్ష్యమై డెలు
 గుండు. ఆమె నగకట్టును చూచియే ఎలుగుండు. నిత్యము
 ఉదయపువేళ సాదాభివందనము చేయుటవలన దేవి సాద
 భూషణమైన అందెను మాత్రము గుర్తించుకొనినాడంట?
 సింహవిక్రముడైన సుగ్రీవుని చెలిమిచేసి వాలిని వధించి
 హనుమంతుని లంకకుఁ బంపిన విధము, సీతాస్వేషణకై కపివ
 రుండు బయలుదేటి కార్యము సాధించుకొని వచ్చిన విధము,
 పెక్కువేల సైన్యముతో రామచంద్రులు బయలుదేటి, షార
 ధినిబంధించి సేతువునుకట్టి లంకనుజయించి సీతమ్మను తెచ్చిన
 వైనము వివరముగా లక్ష్యణస్వామి ఊర్మిళకు తెలిసినాడు.

పదినెలల కాలము పరస్థలములో ఉండి వచ్చిన జానకి
 దేవిని శ్రీరామచంద్రుండు పరిగ్రహించుటకు సమ్మతించలేదు.
 పెనిమిటి శంకించినందులకు వై దేహి దుఃఖించి "ఈశరీరముతో
 బ్రతుకఁజాలను కనుక చితిని సిద్ధము చేయవలసిన"దని లక్ష్య
 ణునితో చెప్పినది. జానకి మూలిన్య రహితయని యెఱిగి

యుండియు, ఆమెయెడ శ్రీరామునికిఁగల వైముఖ్యము తనకు సమ్మతి గాకుండినను సోదరుని యాజ్ఞామీఁద చితి నేర్పఱచినాఁడు. ఆకాశమునంటు అగ్నిజ్వాలలు నాలుకలను జాపుచు నలువైపులను విజృంభించినవి. అందఱును గడగడలాడినారు. కాని-మైథిలీదేవి పరిశుద్ధురాలు కనుక-తన పవిత్రస్వర్గతో పావకుని పవిత్రమొనర్చి శీతలునిఁగా చేసివేసినది.

తన పరిశుద్ధ్యము, పాతివ్రత్యము దశదిశలు వ్యాపించుచు-సకలలోకములు మెచ్చుచు సీతమ్మ శ్రీరాముని దరిఁజేరినది.

భరతుని ప్రార్థనల వలనను-పురవాసుల అభీష్టము వలనను శ్రీరామచంద్రుఁడు తిరిగి రాజ్యమును స్వీకరించినాఁడు. 'సీతారాములతో అన్నియిడుమలఁ బడివచ్చిన నన్ను ఆదరించువా?' అని లక్ష్మణుఁడు ఊర్మిళకు వేడుకొనినాఁడు.

లక్ష్మణస్వామి సాక్షాత్కారము, వనవాసవిశేషములు ఊర్మిళకు పగటికలగా తోచినది. సీతమ్మ అగ్నిప్రవేశము మాటరాగానే నిద్రమిత్తు సాంతముగా వీడిపోయినది. లక్ష్మణస్వామి రాక అప్పుడు సత్యముగానే తోచినది. సంభ్రమములో కలిగిన తత్తరపాటుతో-దిగ్గునలేచి-అలసి వచ్చిన స్వామికి పాదాభివందనము చేసినది.

సరిగా ఆ సమయమునకే, అంతఃపుర ప్రవేశము గావించిన లక్ష్మణస్వామిని పలుకరించి దీవించుటకు శాంతమ్మ ఒక ప్రక్కనుండియు - పదునాలుగు సంవత్సరముల అవంతరము

నూతన వధువయిన ఊర్మిళ సోయగమును తిలకించుటకు
 సీతమ్మ మఱొక ప్రక్కనుండియు లక్ష్మణునిశయ్యాగారమున
 ప్రవేశించినారు.

వారి నవ్వులకు పాన్పుమీది బొడ్డుమల్లెలు తోడు
 పలికినవి. వదినామఱదండ్ర మందహాస తరంగములు ఉద్యాన
 వనములోని సుగంధవాయువులతో కలసి నలుదెసలును
 వ్యాపించినవి! ఊర్మిళా లక్ష్మణులు వారి శుభాశీస్సుల నందు
 కొన్నారు.

